

AKADEMIA OBRONY NARODOWEJ

Egz. Nr 5

Płk dr Józef HALIK

WYKŁAD I SEMINARIUM W SZKOLENIU OPERACYJNO-TAKTYCZNYM DOWÓDZTW (SZTABÓW)

Biblioteka Główna
Akademii Sztuki Wojennej

54228

09-054228-000-0

54228

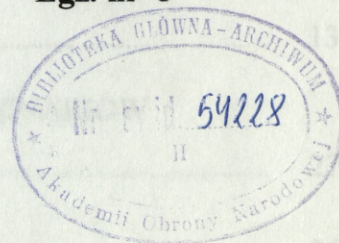
WARSZAWA

2001

AKADEMIA OBRONY NARODOWEJ

**WYDZIAŁ WOJSK LĄDOWYCH
ZAKŁAD METODYKI SZKOLENIA TAKTYCZNO-OPERACYJNEGO**

Egz. nr 5

Płk dr Józef HALIK

**WYKŁAD I SEMINARIUM
W SZKOLENIU OPERACYJNO – TAKTYCZNYM
DOWÓDZTW /SZTABÓW/
(skrypt wykładu)**

SPIS TREŚCI

WPROWADZENIE	3
1. ISTOTA ORAZ CELE WYKŁADU I SEMINARIUM W SZKOLENIU OPERACYJNO-TAKTYCZNYM	4
2. WADY I ZALETY WYKŁADU I SEMINARIUM	8
3. RODZAJE WYKŁADÓW I SEMINARIÓW W SZKOLENIU OPERACYJNO-TAKTYCZNYM	13
4. PRZYGOTOWANIE I PROWADZENIE WYKŁADÓW I SEMINARIÓW W SZKOLENIU OPERACYJNO-TAKTYCZNYM	27
ZAKOŃCZENIE	36
WYKAZ LITERATURY	37
WYKAZ SCHEMATÓW.....	38
SCHEMATY.....	39

WPROWADZENIE

Szkolenie operacyjno-taktyczne kadry dowództw /sztabów/ wszystkich szczebli struktury organizacyjnej Sił Zbrojnych RP od szczebla oddziału aż do SG WP realizowane jest w ramach tzw. szkolenia zasadniczego oraz uzupełniającego i dotyczy podstawowych przedmiotów (problematyki) szkolenia wojskowego dowództw¹. Obejmuje swoim zakresem nie tylko praktyczne rozwiązywanie złożonych problemów współczesnych działań operacyjnych i taktycznych prowadzonych w okresie kryzysu, konfliktu zbrojnego lub w misji, ale także teoretyczne zasady sztuki wojennej, operacyjnej oraz działań taktycznych.

Formy szkolenia mające zastosowanie w szkoleniu operacyjno-taktycznym dotyczą z reguły różnych typów, rodzajów oraz odmian ćwiczeń operacyjnych i taktycznych. Nie mniej jednak w ramach szkolenia uzupełniającego mającego zazwyczaj charakter teoretyczny stosowane są formy szkolenia (kształcenia) audytoryjne jak wykład, informacja, seminarium, gra kierownicza, sympozjum, konferencja itd., itp.

Wybór określonej formy uzależniony jest najczęściej od treści, celów oraz prowadzącego przedsięwzięcie wykładowcy (dowódcy, szefa, kierownika itp. oraz podmiotu szkolenia /kształcenia). Zaś ich skuteczność (tych form) zależy od ich przygotowania prowadzącego uczestników oraz ich percepcji.

¹ W ramach szkolenia wojskowego, które w tym przypadku rozumiane jest jako całokształt działalności dydaktycznej dotyczącej nie tylko dowództw /sztabów/, ale także instytucji wojskowych, uczelni oraz wojsk. Do zasadniczych przedmiotów, które można wyróżnić należą: sztuka wojenna, sztuka organizacyjna, taktyka ogólna, taktyka rodzajów wojsk, geografia wojenna, dowodzenie itd. itp.

1. ISTOTA ORAZ CELE WYKŁADU I SEMINARIUM W SZKOLENIU OPERACYJNO-TAKTYCZNYM

Pojęcie wykładu czy seminarium wydaje się być charakterystyczne dla procesu kształcenia w uczelni wyższej. Otóż nie tylko, zarówno wykład jak również seminarium są zasadniczymi metodami (formami) szkolenia operacyjno-taktycznego oficerów dowództw i sztabów na wszystkich szczeblach struktury organizacyjnej SZRP od samodzielnego batalionu do korpusu włącznie, a także Sztabu Generalnego WP.

Historia wykładów, seminariów (dyskusji) sięga czasów bardzo odległych. Jak wiemy wykłady stosowane były już w starożytności. Miały one nieco inne cele i charakter niż obecnie, nie mniej jednak istota ich została zachowana. Polegały one m.in. na czytaniu określonych fragmentów dzieł i stąd „wykład” wywodzi się od łacińskiego słowa „Lectio” oznaczającego właśnie czytanie (schemat 1).

Dogłębna analiza istoty wykładu pozwala stwierdzić, iż wykład ze swej istoty może być postrzegany jako forma lub jako metoda kształcenia. Wykład rozumiany jako metoda – to systematycznie stosowany pewien określony sposób postępowania w celu osiągnięcia zamierzonego celu¹. Z kolei wykład jako forma kształcenia (szkolenia) stanowi pewną całość organizacyjną przedsięwzięcia dydaktycznego trwającego określony czas i dotyczącego określonego podmiotu szkolenia (studenci, oficerowie itp.).

Wykład mimo wielu krytycznych ocen należy i na pewno długo jeszcze będzie należeć do podstawowych metod i form kształcenia w szkołach, ośrodkach i uczelniach wojskowych, a także w szkoleniu operacyjno-taktycznym dowództw (sztabów) różnych szczebli dowodzenia. Częstotliwość jego wykorzystania będzie się na pewno zmniejszać. Nie mniej jednak zasadnicze treści stanowiące o danej dyscyplinie wiedzy, przedmiocie (grupie przedmiotów) szkolenia (kształcenia)² będą

¹ Zob. J. Półturzycki: Dydaktyka dla nauczycieli. Adam Marszałek. Toruń 1996, s. 118

² Termin „szkolenie” użyto w niniejszym skrypcie w znaczeniu szerokim oznaczającym całokształt działalności dowódców wykładowców, instruktorów organizowanej w sposób planowy w siłach zbrojnych ... w sensie ogólnym termin ten odpowiada pojęciu „nauczanie”. Natomiast termin „kształcenie” użyto w odniesieniu do procesu szkolenia prowadzonego w wyższym szkolnictwie wojskowym (szkołach, ośrodkach i uczelniach wojskowych).

nadal przekazywane uczestnikom szkolenia (kształcenia) właśnie w ramach wykładów.

W ramach wykładów zarówno wykładowcy (nauczyciele akademicy) jak również dowódcy (instruktorzy) przekazują szkolonym (uczestnikom zajęć programowych w szkołach, ośrodkach kształcenia lub uczelniach wojskowych; oficerom dowództw (sztabów) w ramach szkolenia doskonalącego) w sposób przystępny – stosując określone metody – problematykę kształcenia, która wynika z programów (szkolenia) kształcenia lub doskonalenia zawodowego wraz z podstawami metodologicznymi danego przedmiotu, a ponadto przygotowują uczestników do uczestnictwa w innych złożonych formach i metodach szkolenia (kształcenia), a także do samodzielnego studiowania i samodoskonalenia.

Czas wykładu najczęściej zależy (jest dostosowany) do celu, problematyki oraz przygotowania i percepcji podmiotu szkolenia (kształcenia).

Najczęściej wykład w szkołach, ośrodkach czy uczelniach wojskowych trwa dwie jednostki lekcyjne czyli 90 minut, podobnie wygląda ta kwestia w szkoleniu dowództw (sztabów). Wykład jako metoda lub też forma szkolenia (kształcenia) różnie jest interpretowany. I tak dla porównania zostanie przedstawionych kilka pojęć, które zamieszczone są w publikacjach wybranych autorów – znanych dydaktyków.

Wykład – wg W. Okonia – to metoda nauczania w klasach wyższych szkół ogólnokształcących, w szkołach zawodowych i wyższych polegająca na ustnym przekazywaniu odpowiednio uporządkowanych wiadomości przez nauczyciela oraz ich recepcji przez uczących się¹.

Wykład wg J. Półturzyckiego – to w formach kształcenia najczęściej stosowana metoda, której głównym celem jest przekazywanie informacji, a także wpływanie na kształtowanie postaw².

Według J. Zakrzewskiego – wykład w szkoleniu (kształceniu) wojskowym postrzegany jest jako metoda, a także forma organizacyjna szkolenia (kształcenia). Jako forma określa on w zależności od realizowanych celów dydaktycznych

¹ Zob. W. Okoń: Słownik pedagogiczny. PWN. Warszawa 1975, s. 340.

² Zob. J. Półturzycki: Dydaktyka dla nauczycieli. Wyd. „Adam Marszałek”. Toruń 1996, s. 120.

organizacyjne warunki szkolenia, na które składają się różnorodne czynniki o charakterze czasowym, przestrzennym i materialnym¹.

W szkoleniu operacyjno-taktycznym wykład jest w istocie formą szkolenia (kształcenia), która znajduje swoje odzwierciedlenie w programach szkolenia (kształcenia), planach tematycznych poszczególnych przedmiotów oraz w rozkładach zajęć programowych (szkolenia doskonalącego). Bardzo rzadko zdarza się bowiem, aby wykład stanowił część jakiegoś zajęcia dydaktycznego, a więc występował jako metoda. Dlatego też istota wykładu zostanie omówiona szerzej podczas charakterystyki poszczególnych odmian wykładów ze względu na określone kryteria.

Oprócz wykładów w szkoleniu operacyjno-taktycznym w szkołach, ośrodkach i uczelniach wojskowych oraz w dowództwach (sztabach) jako główną formę, w ramach której następuje wzbogacenie i utrwalenie zdobytej wiedzy stosuje się seminarium.

Seminarium zaliczane jest przez dydaktyków do form zajęć audytoryjnych. Wywodzi się etymologicznie od słowa łacińskiego „Semen” – co oznacza nasienie, a więc szkółkę roślin. Seminarium utożsamiane jest z formą zajęć dydaktycznych w uczelni wyższej prowadzących przez profesora lub docenta, której celem jest pogłębienie wiadomości z pewnej dziedziny wiedzy oraz opanowanie metod badań naukowych w tej dziedzinie. Udział w seminarium polega na samodzielnym opanowaniu wybranego zagadnienia problemu przez każdego uczestnika oraz na uczestnictwie w dyskusji nad przedstawionymi zagadnieniami² (schemat 2).

Celem seminarium realizowanego w ramach szkolenia (kształcenia) operacyjno-taktycznego w szkołach, uczelniach wojskowych oraz dowództwach (sztabach) jest:

- pogłębienie i poszerzenie wiedzy w zakresie danej dziedziny (problematyki) zdobytej w toku wykładów zajęć praktycznych, ćwiczeń, treningów itp.;
- nauka sztuki przekonywania, analitycznego i syntetycznego myślenia, umiejętności indukcyjnego i dedukcyjnego rozumowania oraz poprawnych metod wnioskowania;

¹ Zob. J. Zakrzewski: Wybrane zagadnienia z dydaktyki wojskowej. ASGWP. Warszawa 1974, s. 107.

² Por. W. Okoń: Słownik pedagogiczny. PWN. Warszawa 1975, s. 259.

- wdrożenie do studiowania wszelkich źródeł wiedzy oraz krytycznego posługiwania się nimi;
- porządkowanie wiedzy uprzednio zdobytej, uściślenie niektórych pojęć lub wypracowanie wspólnego stanowiska w kwestiach spornych i niejednoznacznie przedstawionych w różnych źródłach;
- wyrabianie samodzielności myślenia, odwagi prezentowania własnych sądów, opinii, umiejętności ścisłego przedstawiania cudzych poglądów oraz formułowania myśli własnych i ich wygłaszania przed audytorium¹.

Każde seminarium służy kształtowaniu nie tylko odpowiednich sprawności umysłowych, ale również istotnych cech charakteru, takich jak: samodzielność, pracowitość, staranność, obowiązkowość, systematyczność, rzetelność, odwaga intelektualna itp. Ponadto seminarium jest bardzo dobrą okazją do opanowania trudnej sztuki dyskusowania, do szanowania poglądów innych dyskutantów, umiejętności argumentowania, godnego przyjmowania krytyki własnych poglądów itp. Tak więc seminarium jest formą kształcenia niezwykle cenną wykorzystywaną w kształceniu studentów (słuchaczy) w uczelniach wojskowych jak również oficerów w dowództwach (sztabach) w czasie szkolenia uzupełniającego.

¹ Por. W. Okoń: Elementy dydaktyki szkoły wyższej. PWN. Warszawa 1971, s. 239.

2. WADY I ZALETY WYKŁADU / SEMINARIUM

Pomimo powszechności stosowania wykładu szczególnie w kształceniu akademickim, wciąż wiele kontrowersji budzi jego zastosowanie w procesie szkolenia (kształcenia) operacyjno-taktycznego w szkołach, ośrodkach kształcenia, a szczególnie w szkoleniu uzupełniającym (doskonalącym) dowództw i sztabów. Jedni wskazując jego zalety, inni znów podkreślając jego wady nie dostrzegają możliwości wykorzystania wykładu w kształceniu (szkoleniu) kadry dowództw, sztabów, jednostek wojskowych.

Wśród zasadniczych wad, jakie przypisywane są wykładom to (schemat 3):

- niewielka możliwość aktywizacji uczestników wykładu;
- hołdowanie szkolarstwu i werbalizmowi;
- ograniczona samodzielność uczestników wykładu;
- znikoma możliwość rozwijania wszechstronnego myślenia, wyobraźni i zdolności twórczych;
- mechanizmy przepływu informacji od nadawcy do odbiorcy bez większego zaangażowania emocjonalnego i świadomościowego tego drugiego;
- niewielki wpływ na wyrabianie umiejętności samodoskonalenia się i nawyków samokształceniowych.

Przedstawione wady, które przypisuje się wykładom jako formom oraz metodom nauczania (kształcenia) wynikają m.in. z istoty wykładu. Jak wiemy wykład (oczywiście w zależności od jego rodzaju) z gruntu przeznaczony jest do przekazywania szkolonym określonych informacji z zakresu nauk o przyrodzie, społeczeństwie, technice i kulturze¹. Wykład raczej aktywizuje myślenie hipotetyczno-dedukcyjne i dlatego jest on zawsze podporządkowany określonym rygorom logiki, co często wprawia jego uczestników w stan bierności intelektualnej z powodu potrzeby intensywności myślenia i nadążenie za wykładowcą. Wykład w przeciwieństwie do opisu czy opowiadania (metod podobnie jak wykład opartych na słowie) jest przeważnie opisem złożonych układów rzeczy i procesów oraz

¹ Por. Cz. Kupisiewicz: Podstawy dydaktyki ogólnej. Polska Oficyna Wydawnicza BGW. Warszawa 1996, s. 143.

zachodzących między nimi związków i zależności, głównie o charakterze przyczynowo-skutkowym podczas gdy w opisie czy opowiadaniu eksponuje się z reguły zewnętrzne cechy tych rzeczy i zjawisk.

Z tych to względów wykładem można się posługiwać w stosunku do określonego audytorium – podmiotu szkolenie (kształcenie). Do odbioru wykładu szkoleni (kształceni) studenci, (słuchacze), oficerowie powinni być odpowiednio przygotowani. To przygotowanie do korzystania z wykładu powinno polegać na:

- wcześniejszym zaznajomieniu się z wykładem z jego celami oraz problemami (zagadnieniami);
- systematycznym kontrolowaniu percepcji uczestników wykładu, poprzez sprawdzanie ich uwagi, zainteresowania oraz sporządzania notatek;
- rygorystycznej kontroli i ocenie treści oraz zakresie opanowanych przez szkolonych informacji w obrębie poszczególnych zagadnień, jak i całego wykładu;
- łączenie w ramach wykładu wielu metod dydaktycznych (wykład, pogadanka, dyskusja, pokaz, praca z książką);
- stopniowym wydłużaniem czasu przeznaczonego na wykład jako metodę w obrębie danego zajęcia (przedsięwzięcia) dydaktycznego.

Skuteczność wykładu zależy przede wszystkim od jego przygotowania. Niewątpliwy wpływ na uzyskiwane za jego pomocą efekty mają również takie czynniki, jak przejrzysta logiczna struktura, żywy język, racjonalne rozmieszczenie momentów syntetyzujących oraz wielostronne naświetlanie głównego problemu (zagadnienia) merytorycznego¹.

Ponadto należy pamiętać, że wszelkie możliwe sposoby zwiększania skuteczności i atrakcyjności wykładu nie przysłonią faktu, że wskaźnik recepcji treści eksponowanych za pomocą wykładu nie są wysokie, gdyż, jak potwierdzają to wyniki badań – wahają się w granicach 20 ÷ 50%².

Oprócz niewątpliwie wad, które zostały wcześniej wyartykułowane, wykład w stosunku do innych form (metod) organizacyjnych szkolenia (kształcenia) ma

¹ Tamże, s.144

² Tamże, s.144

wiele zalet. Na podstawie literatury dydaktycznej (w szczególności prowadzonych badań empirycznych) dobrze przygotowany i przeprowadzony wykład pozwala między innymi na (schemat 4):

- osobisty kontakt nauczyciela, (dowódcy), ze szkolonymi, a tym samym oddziaływanie wychowawcze, czyli na kształtowanie lub utrwalanie odpowiednich cech osobowości (postaw) i systemu wartości;
- wzbogacenie treści wykładu najnowszymi osiągnięciami w danej dyscyplinie wiedzy, które nie znalazły jeszcze odzwierciedlenia w dostępnych opracowaniach i publikacjach;
- dokładniejsze przedstawienie i wyjaśnienie problemów trudnych i kontrowersyjnych;
- przekazanie w stosunkowo krótkim czasie (jedna, dwie jednostki lekcyjne 45, 90 minut) obszernego materiału teoretycznego, co jest szczególnie istotne przy eksponowaniu treści nowych nie dostępnych w literaturze;
- zapoznanie szkolonych z dorobkiem naukowym lub praktycznym poszczególnych wykładowców lub komórek organizacyjnych dowództw/sztabów) szkół, ośrodków i uczelni wojskowych;
- zainteresowania szkolonych daną dziedziną wiedzy (problemem) i wyzwalanie motywów do jej zgłębiania (studiowania);
- usystematyzowanie wiedzy w określonej dziedzinie oraz zwrócenie uwagi na kwestie (problemy) najistotniejsze w danym temacie.

Dla potrzeb skutecznego kształcenia wykład powinien być przygotowany nie tylko poprawnie pod względem merytorycznym, aby zapewnić odpowiedni poziom naukowy, lecz także powinien być prowadzony w sposób logiczny, z wyodrębnieniem myśli podstawowych i głównej tezy, którą wykładowca udowadnia. W trakcie prowadzenia wykładów należy zwracać uwagę na to, aby przekazywane treści (materiał) były zrozumiałe. Istotną cechą dobrego wykładu jest używanie takich terminów, zwrotów i wyrażień, które są uczestnikom wykładu znane, natomiast wprowadzenie nowych terminów, a szczególnie używania określeń i skrótów obcojęzycznych jest wręcz niedopuszczalne. Dla zwiększenia efektywności wykładu celowym jest opracowanie dyspozycji do wykładu. Mogą one być

przekazane uczestnikom wykładu przed w trakcie lub po jego zakończeniu, co ułatwi śledzenie zgodności treści wykładu z dyspozycjami, w toku wykładu, urozmaicenie go, a także mogą posłużyć do jego podsumowania.

Aby uatrakcyjnić wykład wskazane jest uzupełnienie wykładu środkami poglądowymi. Mogą to być różnego rodzaju rysunki, schematy lub obrazy prezentowane przy wykorzystaniu techniki komputerowej, audiowizualnej i innej.

Wykład będzie prawidłowo przyswojony wówczas, jeżeli (schemat 5):

- dostosowane zostaną treści do poziomu intelektualnego uczestników wykładu;
- zostaną wykorzystane różnorodne środki dydaktyczne;
- zostanie przestrzegana logiczna struktura wykładu;
- ważniejsze zagadnienia będą pisane na tablicy / wyświetlane na ekranie;
- sposób wypowiedzi prowadzącego wykład będzie jasny, zrozumiały i barwny (przykłady), a język (dykcja) poprawny;
- przestrzegane będzie właściwe tempo wykładu oraz podtrzymywane zainteresowanie (uwaga);
- stosowany będzie tylko wówczas jeżeli inna metoda (forma) będzie nieodpowiednia¹.

Seminarium podobnie jak wykład należy do form audytoryjnych i też można wyartykułować w stosunku do niego wiele wad jak i też dodatnich stron. W zależności od treści jakie będą stanowić przedmiot seminarium jak również podmiotu (uczestników) seminarium może przynieść oczywiste korzyści, a może także w pewnym stopniu zniechęcić w ogóle do zabierania głosu. Do głównych metod jakie są wykorzystywane w toku seminarium należą różne odmiany dyskusji. Jak wiadomo sytuacja uczestników dyskusji jest odmienna niż w przypadku wykładu. W wykładzie stroną aktywną jest raczej wykładowca, (dowódca). W seminarium zaś podmiot aktywny uczestniczy w rozwiązywaniu zagadnień, problemów wyłonionych w toku dyskusji, a jednocześnie korzysta ze wspólnych dociekań, rozważań i wniosków innych uczestników (dyskusji) seminarium. Celem seminarium jest między innymi rozszerzenie wiadomości na określony temat. Organizowane jest ono dla gruntownego i wszechstronnego rozważenia zagadnień

¹ Por. J. Półturzycki: Dydaktyka dla nauczycieli. Wyd. Adam Marszałek. Toruń 1996, s. 121

(problemów) będących treścią seminarium w celu wykazania bezzasadności lub niesłuszności sądów, opinii, a przyjęcia takich rozwiązań i takich ich interpretacji, które są zgodne z istniejącą wiedzą /doświadczeniem/ na ten temat. Często dyskusja w toku seminarium staje się sposobem oddziaływania na poglądy, przekonania i postawy jego uczestników. Jest także ćwiczeniem poprawności myślenia i ścisłości w wyrażaniu się, uczy prawidłowego odnoszenia się do osób zajmujących odmienne stanowisko, wreszcie kształtuje umiejętność oceny zdania (wypowiedzi) partnerów. Również dla prowadzącego seminarium ma ona olbrzymie walory, ponieważ umożliwia poznanie uczestników seminarium i daje możliwość wpływania na ich postawy i przekonania (schemat 6).

Najbardziej pożądaną audytoryjną formą szkolenia oficerów dowództw (sztabów) jest seminarium, w którym dyskusja ma charakter problemowy, w czasie którego uczestnicy seminarium świadomie i zespołowo rozwiązują określone zagadnienia, wykorzystując przy tym posiadaną wiedzę i doświadczenie. Seminarium jest najczęściej przygotowywane przez jego uczestników, którzy sposobiąc się do niego muszą mieć na uwadze temat lub podstawowe problemy, które będą omawiane. Przygotowanie to może opierać się na przestudiowaniu określonej literatury, ewentualnie na analizie czy syntezie działalności dowódcy, dowództwa (oficerów sztabu) w czasie pokoju lub działań wojennych. Seminarium jest zawsze kierowane przez wykładowcę, (dowódcę), który winien czuwać nad jego przebiegiem¹.

Seminarium w szkoleniu operacyjno-taktycznym dowództw (sztabów) spełni swoje zadanie najefektywniej wówczas jeżeli tematyka (problemy) będące treścią dyskusji nawiązują do doświadczenia uczestników oraz gdy możliwa jest konfrontacja realizowanych zadań z założeniami i poglądami teoretycznymi.

Reasumując należy stwierdzić, że seminarium jako forma szkolenia jest zalecana i pożądana wówczas jeżeli uczestnicy seminarium są do niego dobrze przygotowani (tzn. znają problemy, a także zasady dyskusji), a dyskusja którą stosują odpowiada ich poziomowi intelektualnemu.

¹ Por. J. Półturzycki: Dydaktyka ... dz. cyt., s. 124

3. RODZJE WYKŁADÓW I SEMINARIÓW W SZKOLENIU OPERACYJNO-TAKTYCZNYM

W literaturze dydaktycznej wymienianych jest wiele rodzajów wykładów oraz seminariów. Owa różnorodność wynika z różnych kryteriów podziału. Do podstawowych kryteriów klasyfikacji wykładów należą:

- zakres przekazywanych treści;
- stopień aktywizacji uczestników wykładu;
- przeznaczenie wykładu;
- sposób ujęcia treści.

Uwzględniając powyższe kryteria można przedstawić następującą klasyfikację wykładów, które w szczególności mogą być zastosowane w kształceniu studentów (słuchaczy) szkół (ośrodków) i uczelni wojskowych (schemat 7).

Stopień wykorzystania poszczególnych rodzajów wykładów w szkoleniu (kształceniu) operacyjno-taktycznym dowództw (sztabów) poszczególnych szczebli dowodzenia jest dość zróżnicowany. Nie mniej jednak w skrypcie przedstawione zostaną wszystkie rodzaje wykładów przedstawione na schemacie.

Wykład kursowy (schemat 8) ma zazwyczaj charakter ogólny, a jego celem jest zapoznanie w szczególności studentów¹ w sposób systematyczny i możliwie całościowy z ujętym w programie studiów tematem. Istota tego rodzaju wykładu polega na tym, że prowadzący go wykładowca (dowódca, oficer sztabu) przedstawia szkolonym w miarę wyczerpująco i w ujęciu syntetycznym część problematyki danej nauki jako przedmiotu szkolenia (nauczania), czyli danego systemu wiedzy. Całość (cykl) wykładów kursowych daje więc uczestnikom ogólny przegląd wiedzy wchodzący w zakres określonego przedmiotu. Wykłady kursowe są szczególnie użyteczne wówczas gdy brakuje odpowiednich opracowań (literatury podmiotu) lub gdy treści, które dotychczas obowiązywały w znacznym stopniu zostały zdezaktualizowane.

¹ Wykład kursowy – będzie mieć miejsce najczęściej w wyższych uczelniach wojskowych, ze względu na jego istotę oraz charakterystykę. W szkoleniu operacyjno-taktycznym dowództw (sztabów) również może być stosowany w przypadku organizowania go dla szerszego grona oficerów np. na szczeblu Szt. Gen. WP, korpusu, czy dywizji.

W ramach wykładu kursowego można wyszczególnić kilka jego odmian, a mianowicie wykład wprowadzający, systematyzujący oraz uogólniający.

Wykład wprowadzający zapoczątkowuje z zasady cykl zajęć, a przede wszystkim cykl wykładów kursowych z danej dyscypliny lub danego przedmiotu. Wprowadza niejako w ogólną charakterystykę danej dyscypliny (danego przedmiotu) oraz wskazuje jej miejsce w systemie nauki wojennej. Ujmuje on zasadnicze problemy (treści) danego przedmiotu, a także przedstawia w sposób krytyczny analizę literatury przedmiotu. Wykład wprowadzający w uczelniach wojskowych będzie także informować o celach i treściach programowych (tematach) danego przedmiotu, a także rygorach dydaktycznych z tego przedmiotu.

Typowymi wykładami wprowadzającymi prowadzonymi w uczelniach jak również w szkoleniu operacyjno-taktycznym dowództw (sztabów) będą tzw. tematy rozpoczynające rok akademicki lub rok szkolenia (cykl szkoleniowy) w dowództwach (sztabach).

Wykład systematyzujący polega na przekazywaniu studentom (oficerom dowództw i sztabów) określonych treści w ramach danego przedmiotu stanowiących jego tzw. konstrukcję nośną. Zasadniczym celem takiego wykładu jest wykazanie związków i zależności zachodzących między faktami i zjawiskami w ramach danej wiedzy oraz przedstawienie struktury danej wiedzy. W przedmiotach taktyczno-operacyjnych wiedza przekazywana w tego typu wykładach ma zazwyczaj charakter praktyczny. Zawiera ona najczęściej zasady i reguły przygotowania i prowadzenia określonych działań bojowych i służy jako podstawa do rozwiązywania konkretnych problemów taktyczno-operacyjnych w ćwiczeniach taktycznych i operacyjnych. Na przykład może to być wiedza z zakresu procedur pracy dowództwa (sztabu) w procesie wypracowania decyzji do obrony, kontrataku (przeciwuderzenia), może także dotyczyć zasad prowadzenia różnych rodzajów lub form działań bojowych (operacyjnych) oraz wsparcia, zabezpieczenia bojowego i logistycznego.

Wykład uogólniający inaczej zwany syntetyzujący jest prowadzony najczęściej po cyklu wykładów kursowych lub innego typu zajęć, a nawet ćwiczeń grupowych, epizodycznych jako teoretyczne uogólnienie całości przerobionej problematyki. Wykład ten ze swej istoty powinien ujmować związki i zależności

między wiedzą teoretyczną a praktyczną. Celem tego wykładu jest syntetyczne przedstawianie określonej porcji wiedzy (cyklu tematów) wraz z wyegzemplifikowaniem informacji kluczowych łącznie z wnioskami.

Wykład ten w szczególności ma zastosowanie w przedmiotach taktyczno-operacyjnych po przedstawieniu (zakończeniu) określonej problematyki, najczęściej po serii wykładów lub ćwiczeń taktycznych lub operacyjnych. W toku tego wykładu należy dokonywać syntezy treści kształcenia w dowiązaniu jej do konkretnych przykładów stosowanych procedur i prawidłowości działań w konkretnych ćwiczeniach.

Wykład monograficzny (schemat 9) będzie mieć szczególne zastosowania w uczelniach wojskowych, ze względu na jego istotę¹. Bardzo rzadko stosowany będzie w szkoleniu operacyjno-taktycznym dowództw (sztabów). Wykład monograficzny będzie najczęściej prezentacją dorobku naukowego indywidualnego lub zespołowego często wyciągającego wieloletni wysiłek badawczy.

Tematyka wykładu monograficznego może być mniej lub bardziej dostosowana do potrzeb i zainteresowań jego uczestników i dlatego i z tego właśnie powodu należy go stosować w zależności od potrzeb.

Innym kryterium klasyfikacji wykładów jest stopień aktywizacji jego uczestników. Zgodnie z nim wyróżnia się takie wykłady, jak wykład konwencjonalny, problemowy i konwersatoryjny.

Wykład konwencjonalny (schemat 10) zwany również informacyjnym znajduje zastosowanie na wszystkich poziomach kształcenia w szkołach, ośrodkach i uczelniach wojskowych, a także w szkoleniu operacyjno-taktycznym dowództw (sztabów) wszystkich szczebli dowodzenia.

W wykładzie konwencjonalnym przekazuje się studentom, (oficerom) za pomocą dobrze dobranego słowa informacje z zakresu różnorodnej problematyki (przedmiotów) nauczania, doskonalenia. Struktura wykładu konwencjonalnego musi się charakteryzować precyzyjnością, a tok podawania informacji winien być ściśle

¹ Istota wykładu monograficznego polega na szczegółowym przedstawieniu wybranego zagadnienia (problemu) będącego tylko częścią danej dyscypliny wiedzy lub przedmiotu kształcenia w sposób naukowy z jednoczesnym wskazaniem procedur (metod) postępowania badawczego i osiągniętych wyników. Zob. K. Żegnałek *Metodyka kształcenia w AON*, AON. Warszawa 1995, s. 80.

podporządkowany regułom logiki. Przekazywane treści opisujące określone rzeczy, zjawiska i procesy, a także zależności między nimi, reguły, prawa i definicje podawane w czasie tego wykładu są zazwyczaj w formie gotowej do zapamiętania. Wykład taki stosuje się najczęściej wówczas, kiedy w stosunkowo krótkim czasie należy przekazać dość dużą porcję informacji. Wykład informacyjny jest rodzajem wykładu dość popularnym, co krytykowanym. W pełni angażującym wykładowcę, (dowódcę), ale wymagającym również od jego uczestników dużego wysiłku intelektualnego i znacznej dojrzałości umysłowej¹. Stąd koniecznością jest stopniowe wdrażanie studentów, (oficerów) do korzystania z wykładu informacyjnego. Wdrożenie do wykładu zdaniem Cz. Kupisiewicza powinno polegać na:

- zaznajamianiu uczących się z celami, tematem i zagadnieniami wykładu;
- systematycznym kontrolowaniu sporządzonych przez nich notatek;
- rygorystycznej kontroli i ocenie przyswajanych przez uczących się treści;
- łączeniu w czasie wykładu wielu metod pracy dydaktycznej;
- stopniowym wydłużaniu czasu przewidzianego na wykład w skali zajęcia².

Na ogół wykład informacyjny winien składać się z trzech części:

- wprowadzającej, głównej, podsumowującej.

Zadaniem części wprowadzającej wykładu będzie krótkie zorientowanie studentów, (oficerów) w jego przedmiocie, skoncentrowanie uwagi na przypomnienie znanych, a wiążących się z tematyką wykładu treści. Część główna poświęcona będzie omówieniu (przedstawieniu) problematyki tematu oraz hipotez i materiału dowodowego w ustalonej strukturze. W części trzeciej prowadzący wykład dokonuje najczęściej syntetycznego przeglądu przedstawionego materiału, przedstawia kwestie zasadnicze i istotne z punktu widzenia ich wykorzystania w działalności praktycznej studentów, (oficerów dowództwa i sztabu). O efektywności wykładu informacyjnego decyduje trafność doboru treści do założonych celów oraz jego struktura. Odpowiednie tempo wygłaszania wykładu, żywy i przystosowany do poziomu studentów, oficerów język a także zaangażowanie

¹ Zob. F. Szlosek: Wstęp do dydaktyki podmiotów zawodowych, wyd. cyt., s. 92

² Por. Cz. Kupisiewicz: Podstawy ... dz. cyt., s. 140.

wykładowcy, (dowódcy) ma też istotny wpływ na efektywność wykładu. Wykład informacyjny charakteryzujący się dużym przeładowaniem wiadomości, a także jednostronnością stosowanych metod i środków dydaktycznych nie stworzą dobrych warunków do zapamiętywania jego treści. Czas aktywnej percepcji w czasie wykładu informacyjnego rzadko kiedy przekracza 10 minut¹.

W kształceniu wojskowym wykład informacyjny nadaje się w przedmiotach operacyjnych i taktycznych do przekazywania treści wprowadzających o charakterze wybitnie teoretycznym.

Wykład problemowy jest szczególnym rodzajem wykładu jeżeli chodzi o aktywność jego uczestników. W wykładzie problemowym student, (oficer) zdobywa wiedzę nie na zasadzie gromadzenia informacji, ich zapamiętywania i rozumienia, jak w wykładzie informacyjnym, lecz poprzez złożone procesy myślowe (analizę, syntezę, porównywanie, abstrahowanie i uogólnianie). Wyższość tego wykładu nad informacyjnym wynika już z samej sytuacji obydwu podmiotów tzn. studenta, (oficera) i nauczyciela, (dowódcy). Istotą tego wykładu jest bowiem to, że rozwiązywanie problemów odbywa się na oczach studentów, (oficerów) – uczestników wykładu przy ich intelektualnym i emocjonalnym współudziale.

Główną jego zaletą jest inicjowanie i sterowanie procesem myślenia uczącego się. Nauczyciel, wykładowca, (dowódca) wojskowy w tym przypadku formułuje problem (y), hipotezy, proponuje sposoby ich weryfikacji, wreszcie omówią trafność przyjętego rozwiązania, z tym że prowadzi on jakby dialog sam ze sobą, eksponując tok rozumowania na poszczególnych etapach sytuacji problemowej. Formułując hipotezy, stawiając pytania, prowadzący wykład aktywizuje uczących się i skłania ich do udzielania sobie w myślach odpowiedzi, które w wyniku dalszej części wykładu albo potwierdzają albo korygują. Można powiedzieć, że wykład problemowy osadza się na tzw. **głośnym myśleniu**, wykładowcy, (dowódcy), które przybiera charakter rozmowy samego z sobą. Aktywne uczestnictwo w wykładzie studentów, (oficerów) wymaga utrzymania tzw. „dialogu wewnętrznego” z wykładowcą (dowódcą) co jest niezmiernie trudne i wymaga znacznej dojrzałości umysłowej uczących się. Dlatego od prowadzących

¹ Por. W. Szewczyk: *Recepcja wykładu uniwersyteckiego*. Studia pedagogiczna. Tom II. Wrocław 1955, s. 96.

wykład problemowy wymaga się, aby wpieryw systematycznie przygotowawali swoich słuchaczy (uczestników wykładu) do percepcji wiedzy przekazywanej tą metodą.

Dobre efekty dydaktyczne na wykładzie problemowych zależą w dużej mierze od spełnienia wcześniej następujących warunków:

- logicznej konstrukcji wykładu;
- konsekwencji prowadzącego w realizacji wykładu zgodnie z przyjętym planem;
- przygotowania recepcyjnego uczestników wykładu;
- umiejętnego stosowania materiałów i środków dydaktycznych ilustrujących treść wykładu.

Tak zwane „głośne myślenie” prowadzącego wykład winno nawiązywać do wcześniej zdobytej przez uczących się (uczestników wykładu) wiedzy i odwoływać się do ich doświadczeń¹.

Wykład problemowy ze względu na swoje zalety dotyczące w szczególności kształtowania walorów intelektualnych a także zainteresowania określoną problematyką również w aspekcie emocjonalnym sprzyja szkoleniu operacyjno-taktycznemu realizowanemu ze studentami, (słuchaczami), a także z kadrą dowództw (sztabów) szczególnie wyższych szczebli dowodzenia.

Wywiad konwersatoryjny jest swoistą odmianą wykładu problemowego. Sprzyja on znacznie większej aktywizacji uczących się (uczestników wykładu). Polega on na przeplataniu fragmentów wykładu mówionych przez prowadzącego z wypowiedziami uczących się (uczestników wykładu) lub z wykonywaniem (rozwiązywaniem) przez nich określonych zadań (problemów) teoretycznych lub praktycznych². W tym celu prowadzący wykład konwersatoryjny co pewien czas przerywając swój monolog, zadaje studentom, oficerom pytania, rozmawia z nimi, poleca im wykonywanie jakiejś czynności czy rozwiązania jakiegoś zadania (problemu), by po uzyskaniu określonych odpowiedzi (informacji) kontynuować swój wykład. Taka procedura postępowania (struktura czynności) może być w toku wykładu kilkakrotnie powtarzana. Zakończenie wykładu konwersatoryjnego winno

¹ Por. F. Szlosek: Wstęp do dydaktyki ... dz. cyt., s. 103.

² Tamże, s. 103.

być takie, aby studenci, oficerowie z jednej strony otrzymywali krótką syntezę treści omawianych na nim z drugiej zaś strony zostali zachęceni do pewnych samodzielnych przemyśleń i refleksji już po wykładzie w czasie samodzielnego studiowania.

Wykład konwersatoryjny przynosi dobre efekty, gdy prowadzący posiada przygotowaną niezbędną ilość materiałów dydaktycznych i umiejętnie wykorzystuje różnorodne środki dydaktyczne. Powinien być tak prowadzony, aby w dyskusji nad poszczególnymi zagadnieniami (problemami) zabierało głos jak najwięcej studentów, (oficerów). Dyskusja nad rozwiązywanym zagadnieniem (problemem) powinna być rzeczowa, niejednokrotnie kontrowersyjna a nawet prowokująca do dyskusji. Dobrze jest gdy w toku tego wykładu wykładowca, (dowódca) potrafi odwoływać się do doświadczeń, wiedzy i umiejętności studentów, (oficerów).

Reasumując wykład konwersatoryjny jest najbardziej aktywizującym rodzajem wykładu. Wyrabia umiejętności logicznego, samodzielnego myślenia, poprawnego wyrażania oraz argumentowania swoich myśli (wypowiedzi). Istotą wykładu konwersatoryjnego powinno być „głośne myślenie” wykładowcy, (dowódcy) i inspiracja uczestników wykładu do rozwiązywania problemów teoretycznych i praktycznych. Wykład ten podobnie jak wykład problemowy zawiera w sobie wiele elementów procesu mającego znamiona naukowe, twórcze i pozwala nie tylko na zapamiętywanie wiedzy ale także na jej tworzenie i przekształcenie.

Wykład konwersatoryjny z powodzeniem może być stosowany dla studentów szkół i uczelni wojskowych, a także w szkoleniu operacyjno-taktycznym kadry dowództw (sztabów) różnych szczebli dowodzenia.

Ze względu na kryterium przeznaczenia lub ujęcie treści rozróżnia się dodatkowo wykład panelowy, komentujący, inauguracyjny oraz konsultacyjny.

Specyficznym rodzajem wykładu jest tzw. **wykład panelowy** (schemat 11) lub krótko „panel”¹. Wykład panelowy polega więc na tym, że pod kierownictwem prowadzącego, poszczególne zagadnienia (problemy) dyskutowane są przez

¹ Słowo – panel – (poch. ang-amer.) oznacza grupę specjalistów z różnych dziedzin prowadzących dyskusję publiczną na pewien określony temat, w celu przedstawienia różnych punktów widzenia i wzbudzenia zainteresowania. Zob. Słownik wyrazów obcych. PWN, Warszawa 1979, s. 545.

specjalistów (ekspertów) poszczególnych dyscyplin naukowych lub pokrewnych dziedzin jednej dyscypliny. Ten rodzaj wykładu będzie więc miał miejsce wówczas jeżeli zaistnieje fakt współpracy dwóch gremiów: dyskutującego (specjaliści – eksperci) i słuchającego (audytorium – uczestnicy wykładu), z tym, że w drugiej fazie dyskusji głos może również zabrać każda osoba wchodząca w skład audytorium. Wykład panelowy może być stosowany z powodzeniem w szkoleniu (przedmiotach) operacyjno-taktycznym szkół, uczelni oraz dowództw (sztabów). Stanowiąc on będzie rozwinięcie i uzasadnienie treści przedstawionych w poprzedzających go wykładach. Powinno się w nim podejmować problematykę trudną, zawierającą elementy sprzeczne, kontrowersyjne mogące mieć różną interpretację (rozumienie). Na przykład w AON po cyklu wykładów kursowych z taktyki ogólnej i taktyki rodzajów wojsk prowadzi się wykład panelowy w celu pogłębienia, szczególnie ważnych problemów charakterystycznych dla danego rodzaju działań bojowych (operacyjnych) jak np.: przełamanie obrony przeciwnika, odparcie kontrataku (przeciwuderzenia), wprowadzenie do walki odwodów itp.¹

Dobre przygotowanie panelu wymaga starannego doboru specjalistów (ekspertów), którzy powinni być znawcami wysokiej klasy, oświetlającymi omawiany problem z różnych punktów widzenia, reprezentującymi inne opcje jego widzenia i rozwiązania. Wśród członków panelu najważniejsza rola przypada osobie prowadzącej dyskusję czyli wykładowcy, (dowódcy), do zadań, której należy dość szczególne przygotowanie scenariusza panelu a następnie umiejętne wprowadzenie do problemu, udzielanie głosu członkom panelu (w drugiej fazie także uczestnikom audytorium) pilnowanie dyscypliny merytorycznej (nie „odchodzenia” od istoty problemu) i czasowej dyskusji oraz jej podsumowanie. Kierowanie dyskusją panelową wymaga od prowadzącego dużej kultury oraz bardzo dobrej znajomości omawianego problemu, bowiem musi on dokonać jak już wspomniano kompetentnego wprowadzenia do dyskusji, umiejętnie zsyntetyzować wypowiedziane przez dyskutujących myśli i poglądy, a także może sam zabrać głos w dyskusji jako ekspert.

¹ Por. K. Żegnałek (red.): *Metodyka kształcenia w AON*. AON Warszawa 1995, s. 84.

Wypowiedzi członków panelu powinny być możliwie pełne, ale syntetyczne, precyzyjne, a także dostosowane do poziomu i charakteru audytorium. Czas przewidziany na wystąpienia członków panelu powinien być ściśle limitowany.

Po zaprezentowaniu swoich poglądów i stanowisk przez wszystkich członków panelu głos mogą zabrać uczestnicy audytorium, a charakter ich wypowiedzi powinien sprowadzać się do:

- pytań zadawanych niektórym ekspertom;
- dyskusji merytorycznej nad omawianym problemem,
- odrzucenia lub akceptacji stanowiska któregoś z ekspertów wraz z uzasadnieniem¹.

Przebieg wykładu panelowego można przedstawić następująco²:

- wprowadzenie do dyskusji (określenie problemu);
- wypowiedzi ekspertów (członków panelu) o charakterze informacyjno-postulatywnym;
- dyskusją między członkami panelu;
- pytania zadawane ekspertom przez uczestników panelu;
- uzupełnianie wypowiedzi przez ekspertów w tym odpowiedzi na zadane pytania;
- dyskusja z udziałem wszystkich uczestników panelu
- ostateczne ustosunkowanie się uczestników (audytorium) panelu do stanowisk zaprezentowanych przez ekspertów (wybór najlepszego rozwiązania problemu);
- podsumowanie wykładu przez prowadzącego.

Dyskusja panelowa (wykład) może być z powodzeniem wykorzystany w toku różnego rodzaju konferencjach i seminariach naukowych organizowanych w ramach szkolenia (kształcenia) uzupełniającego kadry uczelni, dowództw (sztabów) wyższych szczebli dowodzenia.

Wykład komentujący (schemat 12) stosowany jest zazwyczaj w celu poszerzenia (skomentowania) wiedzy zawartej w opracowaniach (podręcznikach, skryptach itp.). Istota takiego wykładu jest wyjaśnianie, komentarz trudniejszych partii materiału, których zrozumienie mogłoby sprawić studentom, (oficerom)

¹ Por. F. Szlosek: Wstęp do dydaktyki ... dz. cyt., s. 176.

² Tamże, s. 137.

trudności, a także wdrożenie do studiowania literatury. Oprócz niewątpliwych zalet, które ten wykład posiada ma on również wady, do których można zaliczyć to, że skupia się on raczej na wybranych (wycinkach) treściach tematu nie dając obrazu całości problematyki w ujęciu syntetycznym.

Wykład inauguracyjny jest specyficznym rodzajem wykładu najczęściej stosowany jest on w kształceniu akademickim. Posiada on charakter wykładu okolicznościowego, a wygłaszany jest najczęściej na początku roku akademickiego (semestru studiów). Wygłaszany jest przez wybitnych pracowników naukowo-dydaktycznych uczelni oraz przez zapraszanych gości (dowódców, oficerów, sztabów) z MON, RSZ i innych instytucji SZRP. Treść wykładu inauguracyjnego powinna być starannie dobrana tak aby była interesująca dla całego audytorium. Może ona dotyczyć ogólnej wizji (perspektywy) działań strategicznych czy operacyjno-taktycznych w nowych uwarunkowaniach narodowych i koalicyjnych, a także zmian strukturalnych poszczególnych rodzajów sił zbrojnych itp.

Wykład konsultacyjny¹ różni się od dotychczas opisanych przede wszystkim przeznaczeniem. Stosowany jest najczęściej w celu doprowadzenia do zrozumienia i opanowania przez jego uczestników myśli przewodniej określonej problematyki oraz zaznajomienia ze strukturą określonego przedmiotu. Istota tego wykładu tkwi w tym, że nie obejmuje on całej problematyki a jedynie koncentruje się na zasadniczych zagadnieniach (treściach) danego przedmiotu (obszaru wiedzy) niezbędnych do opanowania w procesie kształcenia .

Na treść wykładu konsultacyjnego składają się zazwyczaj następujące elementy:

- wiadomości wprowadzające w treść przedmiotu (działu);
- wiadomości, których brak w podręcznikach, skryptach;
- wyjaśnienie zagadnień trudnych i nie dość dokładnie wyjaśnionych w podręcznikach, skryptach;
- naświetlenie zagadnień kluczowych, wyjaśnienia sprzecznych poglądów, różnych autorów na niektóre problemy;
- omówienie literatury do danej problematyki;

¹ Zob. Cz. Maziarz: *Dydaktyka studiów dla pracujących*. PWN. Warszawa 1976, s. 64.

- zaprezentowanie nowości w danym temacie (dziedzinie);
- podsumowanie wiedzy z określonego tematu (działu) i wyprowadzenie wniosków.

Wykład konsultacyjny ze względu na swoje przeznaczenie posiada swoistą strukturę, która może przedstawiać się następująco:

- sprawdzenie wiedzy opanowanej przez studentów (oficerów) w trakcie samodzielnego studiowania nakazanych zagadnień (problemów);
- zaprezentowanie przez studentów (oficerów) określonych opracowań pisemnych;
- przedstawienie przez wykładowcę (dowódcę) głównych problemów i też obejmujących problematykę zadaną do samodzielnego studiowania;
- podanie literatury obowiązkowej i uzupełniającej do danej problematyki;
- przedstawienie zadań do wykonania na kolejne spotkanie;
- udzielenie wskazówek metodycznych.

Reasumując wykład konsultacyjny będzie mieć miejsce w uczelniach (ośrodkach kształcenia) który będzie przygotowywać studentów (słuchaczy) do studiowania trudnych partii materiału, wyjaśniać im będzie wątpliwości oraz udzielać odpowiedzi na ewentualne pytania, wskazywał literaturę oraz zwracał uwagę na najważniejsze zagadnienia w danej problematyce.

W literaturze pedagogicznej podobnie jak w stosunku do wykładu wymienia się także różne rodzaje seminariów. Nie ma jednak dotąd jednolitego poglądu na tę kwestię. W szkoleniu operacyjno – taktycznym realizowanym w szkołach (ośrodkach kształcenia) uczelniach wojskowych, a także w szkoleniu uzupełniającym kadry dowództw (sztabów) wykorzystuje się następujące ich rodzaje: seminaria ćwiczeniowe lub tzw. ćwiczenia seminaryjne, seminaria referatowo–dyskusyjne oraz seminaria dyplomowe, magisterskie i doktoranckie¹ (schemat 13).

Seminaria ćwiczeniowe określane są często jako ćwiczenia seminaryjne i stanowią formę ćwiczeń audytoryjnych. Celem tych seminariów jest wyrabianie sprawności uczących się w posługiwaniu się wiedzą naukową oraz doskonalenie ich w wykonywaniu czynności praktycznych, a także kontrola przyrostu wiedzy.

¹ Seminaria dyplomowe (magisterskie) i doktoranckie z problematyki operacyjno – taktycznej realizowane są w WSO im. T. Kościuszki oraz w Akademii Obrony Narodowej.

Seminarium ćwiczeniowe polega najczęściej na dyskusji nad podaną wcześniej przez wykładowcę, (dowódcę) problematyką. Istotą tego seminarium jest to, że do dyskusji powinni być przygotowani na wszystkie zagadnienia (problemy) wszyscy uczestnicy. Zaleca się również, aby posiadali oni scenariusz swojego wystąpienia w postaci tez. Zagadnienia (problemy) do tego typu seminarium powinny być wydane na kilka lub kilkanaście dni przed jego realizacją. Wykaz literatury również powinien być podany wraz z zagadnieniami. Ten rodzaj seminarium stosowany jest z reguły w szkoleniu dowództw (sztabów) jak również w kształceniu oficerów szkół (ośrodków) i uczelni wojskowych.

Seminaria referatowo–dyskusyjne stosowane są najczęściej w kształceniu operacyjno–taktycznym w szkołach i uczelniach wojskowych. Polegają one na wygłaszaniu przygotowanych wcześniej przez uczestników seminarium – referatów na określony temat (zagadnienie) i dyskutowanie nad ich treściami. W szkołach i uczelniach wojskowych odbywa się to w ten sposób, że nauczyciel akademicki odpowiednio wcześniej zapoznaje studentów, (oficerów) z tematem seminarium, określa jakie i ile referatów na dany temat należy przygotować, wyznacza referentów i ewentualnie koreferentów¹. Owe referaty (koreferaty) stanowią niejako wprowadzenie do dyskusji nad poszczególnymi zagadnieniami (problemami).

Zupełnie odmiennym seminarium jest **seminarium dyplomowe**. Odmienność ta wynika przede wszystkim z celów, jakie się przed nim stawia, a także z jego organizacji. W. Okoń uważa, że właściwym seminarium jest dopiero seminarium magisterskie, a w przypadku uczelni wojskowych również dyplomowe (AON). Jest ono najwyższą formą kształcenia w uczelni wyższej i dlatego organizowane jest dla studentów ostatnich lat studiów. Seminaria magisterskie (dyplomowe) poświęcone są głównie omówieniu organizacji badań i opracowywania pracy magisterskiej (dyplomowej).

Mogą one być organizowane przy poszczególnych katedrach (instytutach), jeśli co najmniej kilku dyplomantów (magistrantów) piszą pracę w danej katedrze

¹ Koreferenci, to wcześniej przygotowani uczestnicy dyskusji, których głównym zadaniem jest rozwinięcie niektórych części (fragmentów) referatów, wyszukiwanie ich słabych stron lub też argumentów przeciwstawnych głównemu referentowi, naświetlenie danego zagadnienia z innego punktu widzenia. Por. Słownik Języka Polskiego. PWN. Warszawa 1988, s. 1012.

(instytucie). W przypadku małej liczby dyplomantów można ich łączyć w ramach pokrewnych katedr. Seminaria dyplomowe (magisterskie) winien prowadzić doświadczony nauczyciel akademicki posiadający znaczący dorobek naukowy. Treścią zajęć seminaryjnych powinny być problemy związane z metodologią badań oraz z tematami prac dyplomowych (magisterskich).

Seminarium dyplomowe (magisterskie) składa się najczęściej z dwóch etapów. Pierwszy z nich poświęcony jest metodologicznemu przygotowaniu studentów do prowadzenia badań naukowych na potrzeby swojej pracy (w formie monografii lub ćwiczenia operacyjno – taktycznego).

W poszczególnych zajęciach realizowanych w tym etapie powinna być prezentowana (dyskutowana) następująca tematyka:

- zapoznanie (wprowadzenie) z podstawową literaturą metodologiczną;
- ogólna charakterystyka prac naukowo – badawczych;
- problemy naukowe i ich formułowanie;
- metody i techniki badań naukowych;
- konstrukcja pracy dyplomowej (magisterskiej) i wymagania stawiane tym pracom;
- sposoby korzystania z literatury przedmiotowej, zbieranie materiałów badawczych;
- procedury opracowania pracy w formie monografii lub ćwiczenia operacyjno–taktycznego.

W pierwszym etapie zajęcia mogą być prowadzone przez wyznaczonego kierownika seminarium lub przez innego nauczyciela akademickiego zajmującego się profesjonalnie metodologią badań naukowych.

Drugi etap rozpoczyna się od ustalenia i omówienia tematów prac dyplomowych (magisterskich). Zajęcia seminaryjne w tym etapie powinny koncentrować się wokół problematyki tych prac i dotyczyć:

- koncepcji pracy dyplomowej (magisterskiej);
- wyników badań;
- opracowania wstępu, rozdziału metodologicznego, poszczególnych rozdziałów (podrozdziałów) oraz zakończenia;

- opracowania wniosków końcowych;
- sporządzenia przypisów i notatek bibliograficznych itp.

W przypadku prac dyplomowych (magisterskich) opracowywanych w formie ćwiczenia operacyjno – taktycznego przedmiotem dyskusji seminaryjnej mogą być takie zagadnienia¹, jak:

- dobór celów i zagadnień szkoleniowych;
- tworzenie scenariuszy ćwiczeń (sytuacji operacyjno – taktycznych) do realizacji poszczególnych zagadnień;
- forma i treść dokumentacji ćwiczenia;
- uzasadnienie przyjętych rozwiązań w sferze metodycznej i operacyjno–taktycznej ćwiczenia.

Jeszcze innym rodzajem seminarium jest **seminarium doktoranckie**. Prowadzone jest w uczelniach i wydziałach tych uczelni, które są uprawnione do nadawania stopni naukowych przez promotorów (profesorów, doktorów habilitowanych), którzy ponoszą całkowitą odpowiedzialność za ich jakość i skuteczność. Celem ich jest przygotowanie doktorantów do opracowania rozpraw doktorskich, kierowanie ich opracowaniem. Przedmiotem dyskusji seminaryjnych jest podobnie jak w seminariach dyplomowych (magisterskich) problematyka metodologiczna oraz merytoryczna, związana bezpośrednio z tematyką konkretnych rozpraw doktorskich.

Niekiedy problematyka ta jest poszerzana o informacje dotyczące najnowszych osiągnięć określonej dziedziny naukowej lub dziedzin pokrewnych związanych z treścią rozprawy.

W trakcie seminarium rozstrzygane są najczęściej następujące kwestie:

- koncepcja rozpraw doktorskich poszczególnych członków seminariów;
- narzędzia badawcze;
- wyniki badań (częstkowe i całościowe);
- treść poszczególnych rozdziałów podrozdziałów, wniosków końcowych itp.

Szczegółowy przebieg seminariów doktoranckich zawsze jednak uzależniony będzie od inwencji i pomysłowości promotorów.

¹ Por. K. Żegnałek (red.): *Metodyka ...* dz. cyt., s. 96.

4. PRZYGOTOWANIE I PROWADZENIE WYKŁADÓW I SEMINARIÓW W SZKOLENIU OPERACYJNO – TAKTYCZNYM

Rezultat wykładu tzn. ilość wiedzy jaka zostanie przekazana uczestnikom wykładu zależy od jakości jego przygotowania. Przygotowanie wykładu jest szczególnie ważne dla wykładowcy (dowódcy), który prowadzić go będzie ze szczególnie wymagającym audytorium lub będzie go prowadzić po raz pierwszy. Przygotowanie wykładu obejmuje (schemat 14):

- określenie (sprecyzowanie) celów i treści wykładu;
- wybór jego formy (rodzaju);
- opracowanie planu (scenariusza) wykładu;
- przestudiowanie niezbędnej literatury;
- przygotowanie odpowiednich pomocy naukowych (mapa, plansza, foliogram, dyskietka, kasetka, wideo, programy komputerowe, itp.);
- opracowanie konspektu lub skryptu wykładu.

Cele wykładu precyzuje się w stosunku do podmiotu szkolenia (kształcenia) i odnoszą się one bezpośrednio do zakresu wiedzy jaką należy przedstawić (podać) zgodnie z programem szkolenia (kształcenia) i aktualnym jej stanem w danym momencie.

Dobór treści i ich zakres oraz głębia uzależniona będzie od potrzeb (programów szkolenia) a także percepcji uczestników wykładu. Praca nad treściami sprowadza się do zebrania niezbędnego materiału, przestudiowanie go i selekcja, sporządzenie notatek (wypisów) oraz przygotowanie materiałów (pomocy) dydaktycznych odzwierciedlających te treści, a także wybór określonego środka dydaktycznego. Dla wartości wykładu bardzo ważną sprawą jest również jego strona organizacyjna, która zależy przede wszystkim od celu i przeznaczenia.

Dość istotną, ale także kontrowersyjną sprawą jest opracowanie konspektu (tez) wykładu. Nie jest to wymóg kategoryczny, jednakże w większości szkół, uczelni wojskowych taki wymóg jest akceptowany. Jednakże wychodzi się z założenia, że konspekt powinien opracowywać wykładowca (dowódca) dla siebie i w związku z tym może on przyjmować różną formę, tezową lub bardziej rozwiniętą

w postaci elaboratu. Generalnie przyjmuje się w szkolnictwie wojskowym jak również w dowództwach (sztabach), że każdy konspekt powinien zawierać następujące punkty¹ (schemat 15):

- temat;
- cele wykładu (zajęcia);
- krótki plan wykładu (zagadnienia, problemy);
- informacje o wykorzystywanych środkach dydaktycznych (rodzaj środka i sposób wykorzystania);
- główne tezy wykładu z węższym lub szerszym rozwinięciem;
- tezy podsumowujące na zakończenie wykładu;
- bibliografia tematu wykładu.

Niezależnie od planu konspektu wykładowca (dowódca) może opracować **skrypt wykładu**².

Jest on (ten skrypt) traktowany jako rodzaj wydawnictwa wewnętrznego zawierającego problematykę określonego tematu ujętego w programach szkolenia każdego dowództwa (sztabu) lub studiów w szkole, uczelni wojskowej. Od konspektu wykładu różni się zakresem i głębią prezentowanego tematu (problemu). Skrypt wykładu zawiera zazwyczaj całość informacji dotyczącej danego problemu wraz z przykładami oraz innymi elementami czyniącymi tekst wykładu bardziej zrozumiałym. Skrypt wykładu powinien więc być opracowany zgodnie z ogólnie przyjętymi zasadami (wymogami) w działalności wydawniczej. W związku z powyższym powinien on zawierać: spis treści, wstęp (wprowadzenie), zagadnienia (problemy) dość szczegółowo rozpracowane uzupełnione w miarę potrzeby, schematami, rysunkami, niezbędne załączniki w postaci (schematów, wykresów, fotografii itp.) oraz możliwie pełną bibliografię tematu.

Dobre przygotowanie (opracowanie) wykładu nie oznacza jeszcze, że będzie on dobrze przeprowadzony, a tym samym jego recepcja będzie zadawalająca. Skuteczność wykładu zależy z jednej strony od dobrego przygotowania się wykładowcy (dowódcy) oraz jego umiejętności dydaktyczno – metodycznych, to

¹ Por. K. Żegnałek: *Metodyka* . dz. cyt., s. 88.

² Tamże, s. 88

znaczy umiejętności przekazywania wiedzy w sposób zrozumiały i atrakcyjny. Z drugiej strony skuteczność wykładu zależy także od studentów (oficerów), to jest od ich przygotowania się do wykładu, stanu wiedzy z tematyki będącej treścią wykładu, poziomu inteligencji, a także stosunku emocjonalnego do treści wykładu i nauczyciela (dowódcy) oraz samopoczucia w chwili wykładu.

W szkołach i uczelniach wojskowych studenci powinni otrzymywać do każdego wykładu jego zasadnicze tezy oraz wykaz aktualnej, obowiązkowej i zalecanej literatury.

W niektórych wykładach prowadzonych w ramach szkolenia (kształcenia) operacyjno-taktycznego w dowództwach (sztabach) również stosuje się zwyczaj zapoznawania oficerów z treścią wykładu. Jest to właściwe podejście z punktu widzenia dydaktycznego, gdyż pozwala to na właściwe przygotowanie się do wykładu jego uczestnikom (sformułowanie pytań, zastrzeżeń itp.).

Wykład z zasady powinien być wygłaszany z pamięci. Odczytywanie wykładu ze skryptu lub szczegółowego konspektu jest mało skuteczne i niepożądane, utrudnia bowiem utrzymywanie kontaktu z audytorium oraz powoduje u niego rozproszenie uwagi, a tym samym ujemnie wpływa na percepcję treści.

W czasie wygłaszania wykładu wykładowca (dowódca) powinien jednak posiadać konspekt oraz ewentualnie inne materiały, z których będzie mógł skorzystać w sytuacjach gdy trzeba będzie przedstawić określone dane liczbowe, ściśle zacytować definicję, zasadę (regułę) itp. Materiały te podobnie jak konspekt powinny być permanentnie aktualizowane oraz wzbogacane treściami interesującymi studentów, oficerów.

Jednym z podstawowych warunków, który decyduje o skuteczności wykładu będzie umiejętność kierowania w czasie wykładu uwagą studentów (oficerów). Uwaga jest równoznaczna z ukierunkowaniem procesu poznawczego studentów (oficerów) na treści wykładu oraz utrzymaniem tak ukierunkowanego procesu przez cały czas wykładu. Prowadzący wykład może to osiągnąć poprzez głęboką, naukową treść samego wykładu oraz interesujące ich przedstawienie, a także przez stosowanie różnego rodzaju tzw. „przerywników” pozwalających na zmniejszenie lub zniwelowanie znużenia i zmęczenia studentów (oficerów). Każdy wykładowca

(dowódca) powinien zdawać sobie sprawę z tego, że zmęczenie ma charakter fizjologiczny i dlatego nie jest możliwe utrzymanie uwagi o jednakowym stopniu napięcia przez cały czas wykładu. Ze zmęczeniem wiąże się bezpośrednio uwaga. Jej amplituda jest różna, raz jest ona wysoka, a innym razem niska. Doświadczony nauczyciel, wykładowca, (dowódca) utrzymujący przez cały czas wykładu kontakt wzrokowy i psychiczny z audytorium powinien umieć dostrzec we właściwym momencie zmęczenie studentów (oficerów), czyli spadek uwagi i skutecznie na niego zareagować. Jeśli nie ma możliwości zlikwidowania zjawiska zmęczenia to powinien zmierzać do jego złagodzenia lub do zminimalizowania płynących z niego ujemnych skutków. Znakomite efekty w utrzymaniu uwagi studentów (oficerów) na odpowiednim poziomie przynosi ciągła próba nawiązywania z nimi dialogu. Jest to możliwe przede wszystkim w wykładzie konwersatoryjnym, problemowym i inauguracyjnym, ale może również występować w innych rodzajach wykładów¹.

Należy zatem w czasie wykładu stwarzać taką atmosferę, aby studenci (oficerowie) aktywnie uczestniczyli w jego przebiegu. Ważną rolę w aktywizowaniu wykładu odgrywają pytania wykładowcy, które wymagają ciągłej koncentracji co oczywiście ułatwia wykładowcy (dowódcy) utrzymywanie z nimi kontaktu i prowadzenie dialogu.

Praktyka dydaktyczna wskazuje, że nawet najlepszym wykładowcom (dowódcom) trudno jest utrzymać wysoki stopień koncentracji uwagi przez cały czas wykładu. Stąd należałoby tak dobierać jego treść i tak aktywizować studentów (oficerów), aby oprócz dużego skupienia, koncentracji uwagi były również chwile intelektualnego wypoczynku. Najłatwiej jest to osiągnąć stosując dygresję, które tym lepiej są przyjmowane przez studentów (oficerów), im mniejszy jest ich związek z tematem wykładu. Należy jednakże zachować umiar zarówno w częstotliwości ich stosowania, jak i w zbyt dużym oderwaniu od treści wykładu. Dygresja w treści wykładu powinna pojawiać się wtedy, gdy koncentracja uwagi studentów (oficerów) zaczyna maleć. Może ona wynikać bezpośrednio z treści wykładu (np. nawiązywanie do przykładów z życia i szkolenia dowództw (sztabów) i wojsk lub wydarzeń historycznych, albo być luźno skojarzoną anegdotą w zależności od celu jaki przed

¹ Tamże, s. 90.

nią stawiamy. Jeśli stosując dygresję chcemy zaakcentować lub wzbogacić myśli zawarte w głównym toku wykładu, to korzystamy z dygresji nawiązujących do poprzednio przekazywanych treści, a jeśli chcemy, aby była to tylko chwila odpoczynku dla studentów (oficerów) to wówczas możemy opowiedzieć jakąś anegdotkę.

Ważny jest również sposób wygłaszania wykładu oraz język i jego treść. Należy unikać wszelkiego rodzaju zawichości w postaci przesadzonej naukowej oschłości oraz nadużywania trudnej terminologii i wyrazów obcych.

Nie bez znaczenia jest również poprawność językowa w sensie gramatycznym i stylistycznym. Skuteczność wykładu w znacznym stopniu uzależniona jest od sposobu mówienia i zachowania się wykładowcy (oficera). Musi on okazywać zainteresowanie przekazywanymi treściami oraz zaangażowanie emocjonalne.

Wiadomo bowiem, że nic tak nie osłabia skutecznie zainteresowania studentów (oficerów) wykładem jak widoczne znużenie nim samym prowadzącego wykład. Zaangażowanie emocjonalne głośzącego wykład może się przejawiać w odpowiednim operowaniu głosem, mimiką oraz gestykulacją. Jednakże nadużywanie tych środków ekspresji może doprowadzić do ośmieszenia wykładowcy i do dekoncentracji uwagi. Bardzo również rozprasza uwagę nadużywanie niektórych słów tzw. powiedzonek, żargonów itp.

Niezmiernie ważnym warunkiem skutecznego odbioru wykładu jest jego tempo, które zależy w dużym stopniu od osobowości wykładowcy (dowódcy). Najbardziej pożądanym jest tzw. falujące tempo wykładu, polegające na tym, że pewne jego elementy wypowiedane są szybko, a inne wolno¹. Wolniejsze tempo wskazane jest przy przekazywaniu trudniejszych partii materiału, a także, definicji, twierdzeń, reguł, praw, itp.

Wykładowca obserwując zachowanie się studentów (oficerów) wie kiedy należy zwolnić tempo wykładu, a nawet powtórzyć niektóre treści, po to aby umożliwić ich zapamiętanie lub zanotowanie.

Współcześnie wykład, bez względu na jego rodzaj (typ), nie może ograniczać się tylko do słowa mówionego. Wykładowca (dowódca) w czasie głoszenia wykładu

¹ K. Kruszewski: Kształcenie w szkole wyższej. PWN. Warszawa 1973, s. 38.

powinien wykorzystać dostępne środki dydaktyczne, jak rzutniki, magnetowidy, mikrokomputery, mapy, schematy, wykresy itp. Jeżeli uzna za stosowne, również wykorzystywać będzie i tablicę szkolną. Wszystkie wymienione środki mają służyć zwiększeniu komunikatywności przekazywanych treści, a także ich uatrakcyjnieniu i trafniejszej percepcji. Jeżeli zaś zostaną użyte niewłaściwie w nadmiarze mogą przyczynić się do rozproszenia uwagi i tzw. natłoku informacji. Ważną kwestią jest również liczba środków stosowanych w jednym wykładzie oraz czas i sposób korzystania z nich. Nie należy natomiast nadużywać jednego środka dydaktycznego, co spowoduje, że wykład stanie się monotony. Nie wskazane jest również prezentowanie za pomocą technicznych środków dydaktycznych zbyt dużych partii materiału.

Techniczne środki dydaktyczne powinny służyć do przedstawienia treści zajęć w innym układzie niż to jest zwarte w podręczniku lub skrypcie. Przepisywanie dużych fragmentów podręcznika mija się z celem. Chodzi bowiem o to aby treści prezentowane na różnych nośnikach informacji jak folia, taśma magnetowidowa czy filmowa ujęte były w sposób plastyczny, ogólny bez zbędnych szczegółów, tak aby odzwierciedlały ideę, myśl przewodnią danego zagadnienia (problemu).

Reasumując, należy stwierdzić, że sposób przygotowania się wykładowcy (dowódcy) do przeprowadzania wykładu powinien objąć stronę rzeczową, metodyczną i organizacyjno-administracyjną¹. Strona rzeczowa pozwoli na sformułowanie celu wykładu, treści wykładu, w powiązaniu ich z poprzednim wykładem lub cyklem wykładów danego przedmiotu, działu, ich głębi i zakresu, a także przewidzieć, które problemy mogą stanowić trudność dla studentów i jak je zaprezentować, aby były one bardziej dostępne zrozumiale. Strona metodyczna pozwoli wykładowcy (dowódcy) dobrać do treści określone środki dydaktyczne, a także sposób ich prezentacji tzn. jakie informacje będzie przekazywać ustnie, a jakie graficznie za pomocą środków dydaktycznych. W ramach strony metodycznej wykładowca (dowódca) musi również przewidzieć jakie treści należy połączyć z wychowaniem, które sprzyjać będą wdrażaniu do samodzielnego studiowania do zainteresowania się danym problemem. Strona organizacyjno-administracyjna

¹ Zob. W. Pomykało: Encyklopedia pedagogiczna. Wyd. Innowacja Warszawa 1993.

pozwole wykładowcy (dowódcy) zadbać o porządek na wykładzie, ustalić czas realizacji poszczególnych części zajęcia, wyartykułować pytania, które posłużą wykładowcy do wprowadzenia do wykładu lub aktywizacji ich w trakcie wykładu, a nade wszystko sporządzić dokładny scenariusz wykładu.

Ostateczną konkluzję można wyartykułować następująco: wykład nie tylko powinien wzbudzać zainteresowanie studentów (oficerów), ale także dopingować ich do samodzielnego uzupełnienia i poszerzania zdobytej wiedzy na wykładzie oraz skłaniać do własnych przemyśleń i refleksji.

Przygotowanie i przeprowadzenie seminarium nie jest wbrew pozorom łatwiejsze niż przygotowanie i przeprowadzenie wykładu.

Przygotowanie seminarium przez wykładowcę (dowódcę) obejmuje najczęściej (schemat 16):

- analizę tematu i precyzyjne ustalenie celu (celów) seminarium;
- dobór materiałów źródłowych poprzez ich gruntowną analizę i selekcję;
- opracowanie zagadnień i po ich zaakceptowaniu przez współpracowników i przełożonego – udostępnienie uczestnikom seminarium na kilka dni przed seminarium;
- wykonanie lub zgromadzenie niezbędnych pomocy naukowych (foliogramy, plansze, mapy, dyskietki, taśmy video itp.);
- opracowanie planu – konspektu do seminarium; przeprowadzenie instruktażu dla studentów (oficerów);
- przeprowadzenie próbnego seminarium w obecności współpracowników lub przełożonego.

Przygotowanie (opracowanie) zagadnień do seminarium nie jest sprawą prostą. Zasadą jest, iż zagadnienia te nie powinny być powtórzeniem tytułów rozdziałów, podrozdziałów z podręcznika, skryptu na dany temat ani też zagadnień będących treścią wykładu poprzedzającego owo seminarium. Zagadnienia powinny być formułowane problemowo, aby zmuszały studentów (oficerów) do samodzielnego myślenia (analizy) i wyciągania wniosków oraz gruntownego i wszechstronnego przestudiowania podanej literatury.

Zakres treściowy zagadnień oraz ich liczba powinny zależeć od tematu oraz czasu przeznaczanego na seminarium. Jeżeli czas nie pozwoli na przerobienie przedyskutowanie wszystkich zagadnień, dopuszczalne jest zrezygnowanie z nich ale dopiero w toku seminarium. Studenci (oficerowie) nie powinni wcześniej wiedzieć które ewentualnie zagadnienia mogą być pominięte, gdyż mogłoby to ujemnie wpłynąć na rzetelność i jakość przygotowania się do seminarium.

Przygotowanie się wykładowcy (dowódcy) do zajęć seminaryjnych obejmuje (schemat 17) czynności merytoryczne oraz metodyczne i organizacyjne. Polega ono na:

- a) przestudiowaniu lub przypomnieniu sobie określonych partii materiałów zalecanych do przestudiowania studentom (oficerom), a ponadto zapoznanie się z innymi materiałami (literaturą), które rozszerzają i wzbogacają problematykę będącą treścią seminarium, a które są trudno dostępne dla studentów (oficerów);
- b) doborze zagadnień (też) do przedyskutowania w toku seminarium, a także na ustaleniu kolejności ich przerabiania;
- c) dokonaniu podziału czasu na poszczególne zagadnienia (problemy);
- d) przemyśleniu metod i sposobów kierowania pracą studentów (oficerów) w toku seminarium;
- e) przedyskutowaniu problemów trudnych i kontrowersyjnych w gronie współpracowników lub z przełożonym.

Kierowanie seminarium uzależnione będzie od osobowości wykładowcy (dowódcy), a także od przygotowania i aktywności uczestników seminarium.

Bardzo istotnym problemem w kierowaniu seminarium jest zainicjowanie dyskusji przez wykładowcę (dowódcę) oraz jej podtrzymywanie i sterowanie nią tak aby osiągnąć założony cel (cele) seminarium. Dobry wykładowca (dowódca) musi potrafić tak prowadzić (kierować) dyskusją, aby nią odbiegała od tematu (problemu) dyskutowanego, a ponadto mieściła się w ustalonym wcześniej czasie.

Praktyka dydaktyczna wskazuje, że każde seminarium powinno składać się z trzech części (schemat 18):

- a) krótkie wstępne wprowadzenie do seminarium zawierające temat oraz zagadnienia (problemy) stanowiące przedmiot dyskusji;

- b) przeprowadzenie dyskusji nad poszczególnymi zagadnieniami lub całością tematu;
- c) podsumowanie dyskusji, wyciągnięcie wniosków oraz uogólnienie jej dorobku.

Wprowadzenie oraz podsumowanie dyskusji należy do prowadzącego seminarium i najczęściej jest realizowane przy zastosowaniu metody wykładu, a niekiedy metody dyskusji. Od sposobu wprowadzenia do seminarium zależy w dużym stopniu przebieg dyskusji seminaryjnej. Właściwe seminarium rozpoczyna się bowiem wraz z rozpoczęciem się dyskusji, w której główną rolę powinni odgrywać uczestnicy seminarium. Rola wykładowcy (dowódcy) w tej części seminarium sprowadza się najczęściej do:

- a) stworzenia atmosfery sprzyjającej twórczej, wydajnej pracy, bowiem atmosfera nerwowego napięcia, a tym bardziej bojaźni o ocenę w dużej mierze utrudnia osiągnięcie celów seminarium podobnie jak nadmierna swoboda i brak dyscypliny zewnętrznej i wewnętrznej studentów (oficerów);
- b) podania tez (zagadnień) z ewentualnymi wyjaśnieniami pod dyskusję i wyznaczenia według uznania referentów i koreferentów;
- c) uważnego śledzenia treści wypowiedzi studentów (oficerów) oraz czuwania nad rzeczowością dyskusji i przestrzegania porządku w zabieraniu głosu;
- d) reagowania na nadmierny werbalizm i poprawność językową wypowiedzi;
- e) podsumowania dyskusji poszczególnych zagadnień;
- f) ustosunkowania się do poszczególnych wystąpień lub wszystkich wystąpień na dany temat (zagadnienia problemu).

Zakończenie seminarium również należy do wykładowcy (dowódcy). Powinien on dokonać rzeczowej oceny wszystkich występujących w zakresie prezentowanych postaw, zdań, poglądów. Powinien zwłaszcza podkreślić jakie zagadnienia zostały najlepiej naświetlone, a jakie budzą w dalszym ciągu niedosyt lub nie są rozstrzygnięte. Ponadto wykładowca (dowódca) powinien dążyć do ujednoczenia poglądów i stanowisk w kwestiach spornych i kontrowersyjnych.

ZAKOŃCZENIE TURY:

Przedstawione problemy dotyczące wykładu i seminarium w szkoleniu operacyjno-taktycznym dowództw (sztabów) w zasadniczy sposób nie odbiegają od realizacji tych form szkolenia (kształcenia) w szkołach i uczelniach wojskowych. Specyfika jaka występuje w szkoleniu dowództw, sztabów dotyczyć będzie w zasadzie treści, które będą determinowały (uzależniały) zarówno metody, a także formy szkolenia (kształcenia) stosowane w szkolnictwie wojskowym i w dowództwach (sztabach). Zarówno sposób przygotowania się wykładowców w uczelniach wojskowych jak i dowódców w dowództwach (sztabach) oraz prowadzenia tych pożądaných form szkolenia nie będzie się w zasadzie różnić od siebie. Różnice występują na pewno w percepcji. Inna percepcja będzie miała miejsce w wykładzie, seminarium prowadzonym w dowództwie (sztabie), gdzie rozstrzygane problemy będą treścią pracy zawodowej, a inna będzie w tych samych zajęciach (formach) prowadzonych ze studentami (oficerami) przygotowującymi się dopiero do określonych stanowisk (funkcji).

WYKAZ LITERATURY:

1. Pojęcie i definicja wykładu

1. Bogusz I.: Dydaktyka wojskowa. MON. Warszawa 1983.
2. Kruszewski K.: Wykład w szkole wyższej. PWN Warszawa 1986.
3. Kupisiewicz Cz: Podstawy dydaktyki ogólnej. PWN. Warszawa 1984
4. Marciszewski W.: Sztuka dyskutowania . ISKRY. Warszawa 1969.
5. Nożko K.: Problemy metodyki wykładu. „Życie Szkoły Wyższej”, nr 9/1963
6. Okoń W.: Słownik pedagogiczny. PWN. Warszawa 1975.
7. Okoń W.: Zarys dydaktyki ogólnej. PZWS. Warszawa 1965.
8. Pieter J.: Seminarium w uczelni wyższej. „Dydaktyka Szkoły Wyższej”. Gliwice 1961.
9. Pólturzycki J.: Dydaktyka dla nauczycieli. Wyd. „Adam Marszałek”. Toruń 1998.
10. Żegnałek K.: (red.) Metodyka Kształcenia w Akademii Obrony Narodowej. AON. Warszawa 1995.

15. Treść konspektu do zajęć

16. Procedura przygotowania wykładu

17. Przygotowanie się wykładowcy (dowódcy) do zajęć

18. Przebieg seminarium

WYKAZ SCHEMATÓW:

1. Pojęcie i definicja wykładu
2. Pojęcie i definicja seminarium
3. Wady wykładu
4. Zalety wykładu
5. Cechy dobrego wykładu
6. Cele seminarium
7. Klasyfikacja wykładów
8. Istota i właściwości wykładu kursowego
9. Istota i właściwości wykładu monograficznego
10. Struktura wykładu konwencjonalnego, problemowego i konwersatoryjnego
11. Istota, właściwości oraz przebieg wykładu panelowego
12. Istota i właściwości wykładu komentującego, inauguracyjnego i konsultacyjnego
13. Rodzaje seminariów
14. Procedura przygotowania wykładu
15. Treść konspektu do zajęć
16. Procedura przygotowania seminarium
17. Przygotowanie się wykładowcy (dowódcy) do zajęć seminaryjnych
18. Przebieg seminarium

POJĘCIE I DEFINICJA WYKLADU

[Blurred text block]

[Blurred text block]

Definicja wykładu:

Wg V. Okoun:

Wykłada to metoda nauki w której uczeń
opiera się na własnych doświadczeniach
i wyobraźni, a nie na przekazaniu mu
gotowych informacji. Wykłada to metoda
opierająca się na własnych doświadczeniach
ucznia, a nie na przekazaniu mu gotowych
informacji.

SCHEMATY

[Blurred text block]

[Blurred text block]

POJĘCIE I DEFINICJA WYKŁADU

WYKŁAD

Stosowany był już w starożytności, wywodzi się od łacińskiego słowa „Lectio” – co oznacza czytanie.

Definicja wykładu:

Wg W. Okonia: Wykład to metoda nauczania w klasach wyższych szkół ogólnokształcących, w szkołach zawodowych i wyższych polegająca na ustnym przekazywaniu odpowiednio uporządkowanych wiadomości przez nauczyciela oraz ich recepcji przez uczących się.

Wg I. Półturzyckiego: Wykład to w formach kształcenia najczęściej stosowana metoda, której głównym celem jest przekazywanie informacji, a także wpływanie na kształtowanie postaw.

Wg J. Zakrzewskiego: Wykład w szkoleniu (kształceniu) wojskowym postrzegany jest jako metoda, a także forma organizacyjna szkolenia (kształcenia). Jako forma określa on w zależności od realizowanych celów dydaktycznych organizacyjne warunki szkolenia (kształcenia), na które składają się różnorodne czynniki o charakterze czasowym, przestrzennym i materialnym.

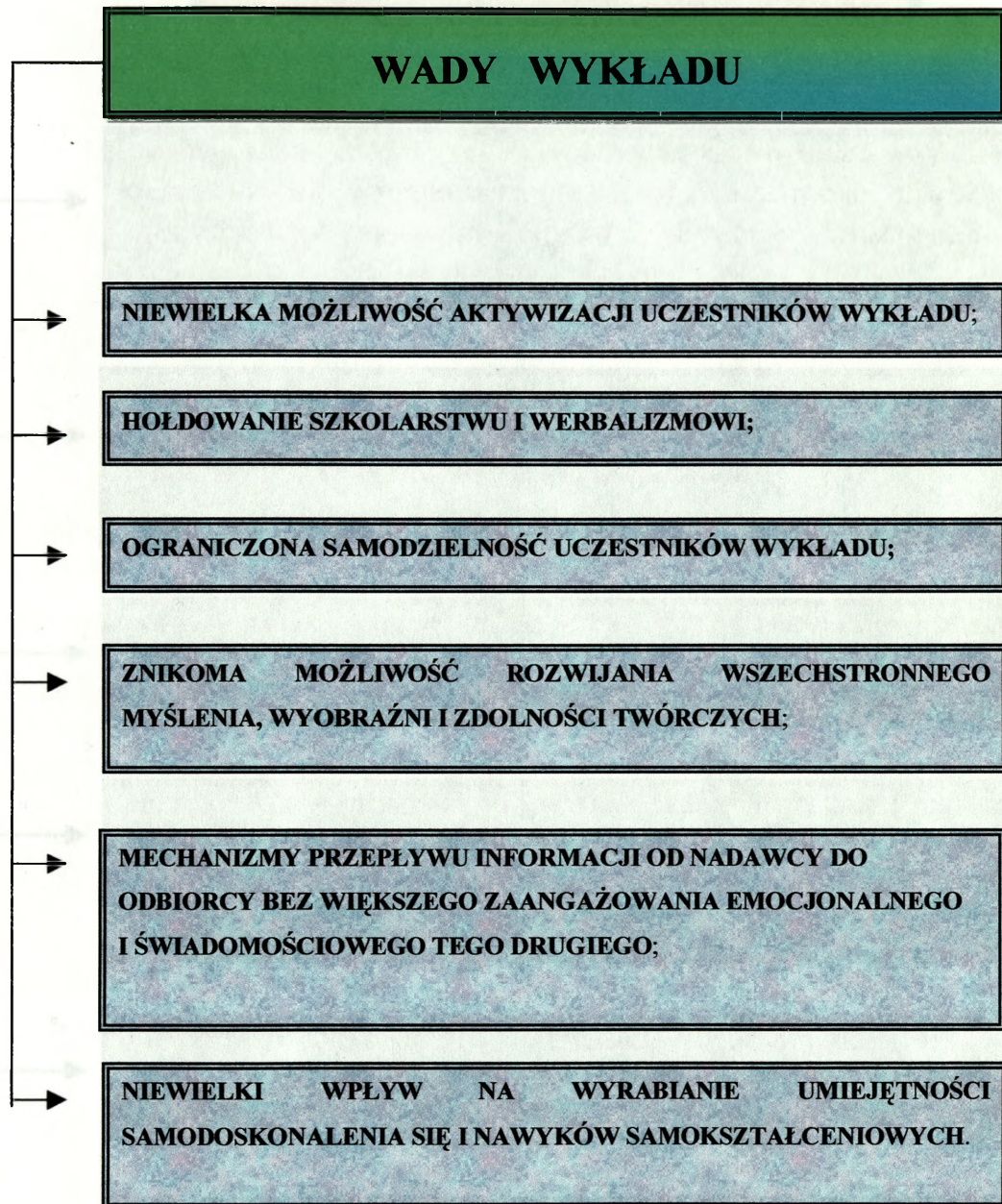
POJĘCIE I DEFINICJA SEMINARIUM

SEMINARIUM

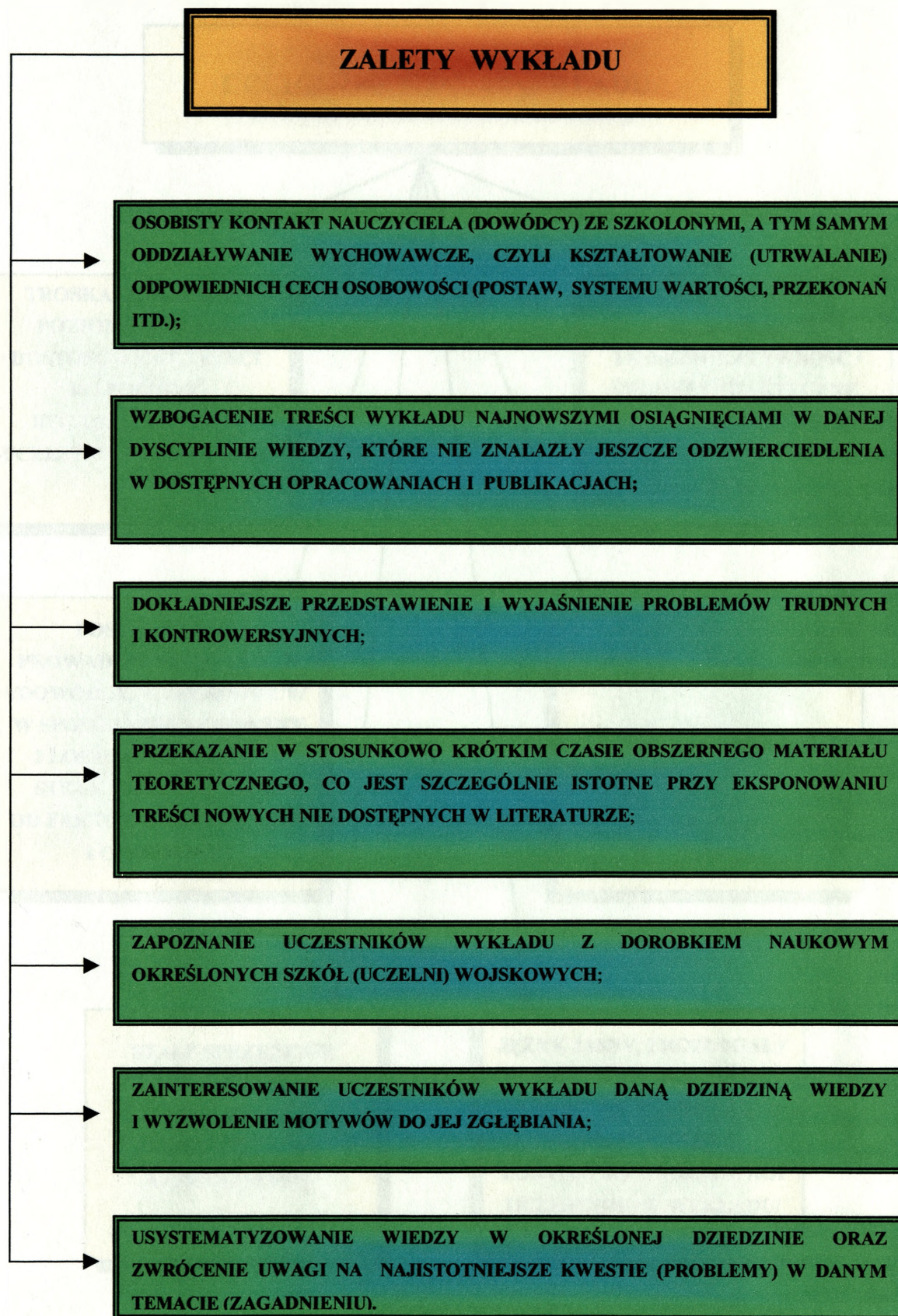
Stosowane w starożytności, wywodzi się od słowa łacińskiego „semen” – co oznacza nasienie, a więc „szkółkę roślin”.

Definicja seminarium:

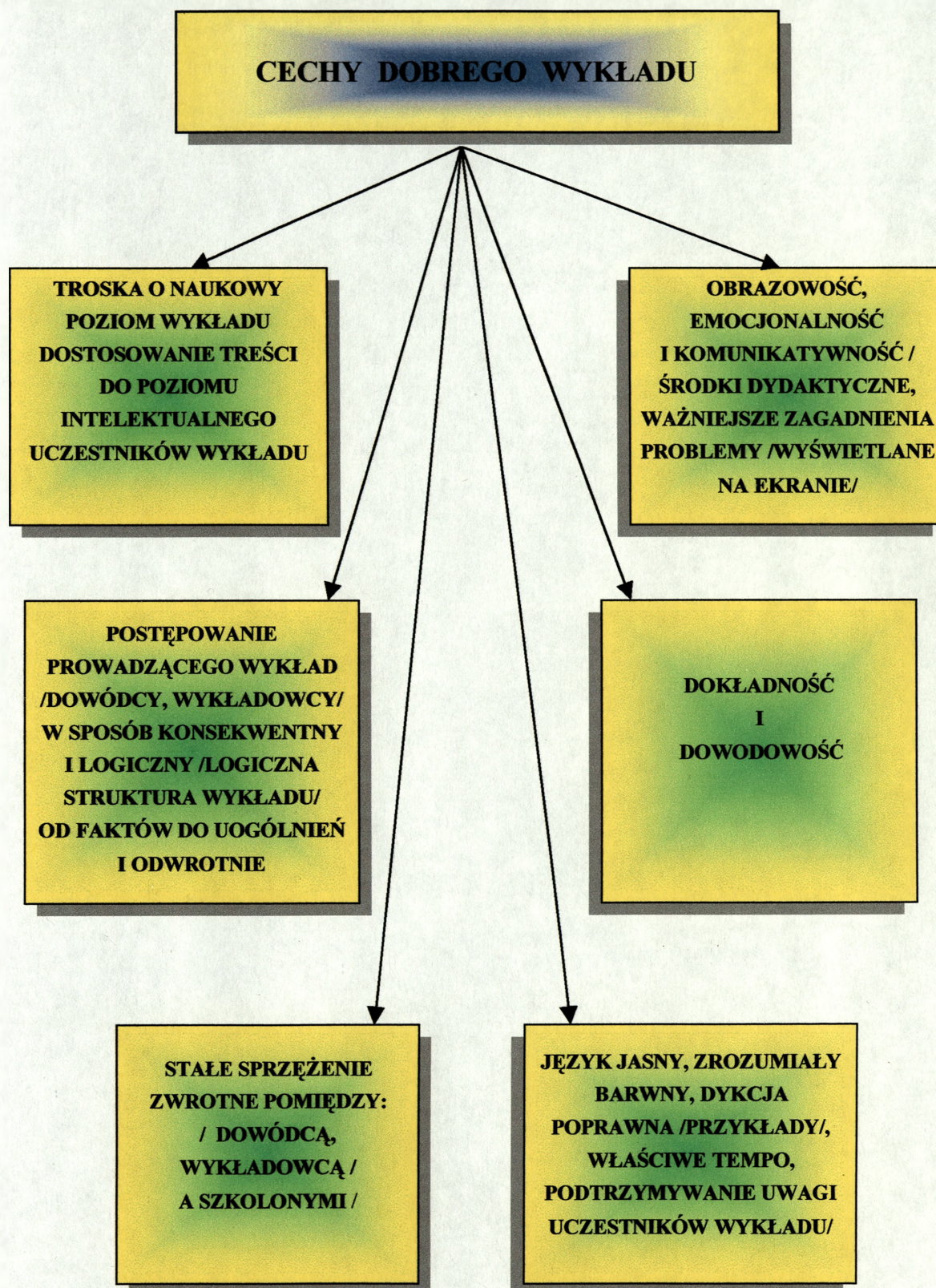
Wg W. Okonia: **Seminarium** – to forma zajęć dydaktycznych w uczelni wyższej, prowadzonych przez profesora lub docenta, której celem jest pogłębienie wiadomości z pewnej dziedziny wiedzy oraz opanowanie metod badań naukowych w tej dziedzinie; udział w seminarium polega na samodzielnym opracowaniu wybranego zagadnienia naukowego przez każdego uczestnika oraz uczestnictwie w dyskusji nad przedstawionymi zagadnieniami.

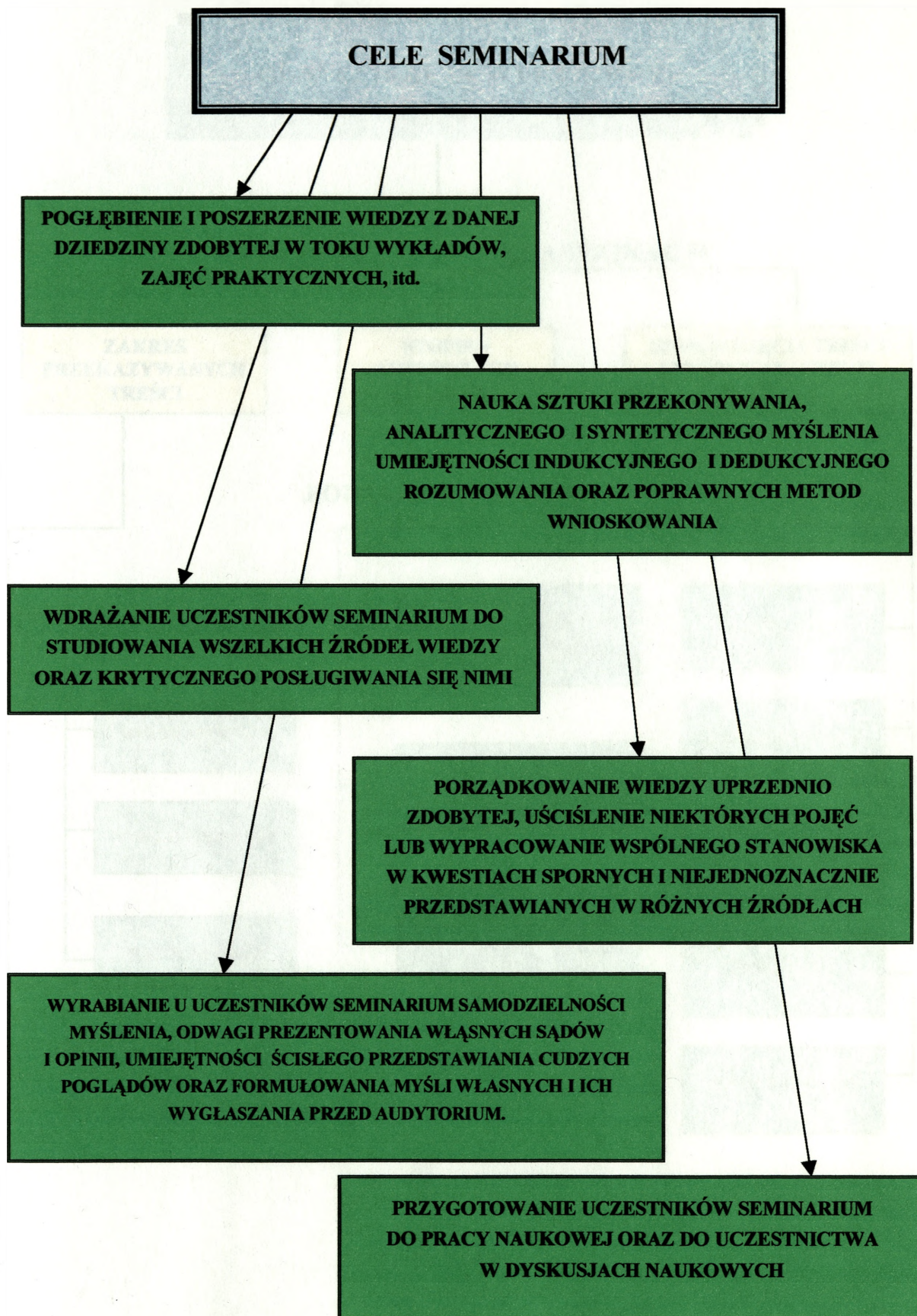
Schemat 4

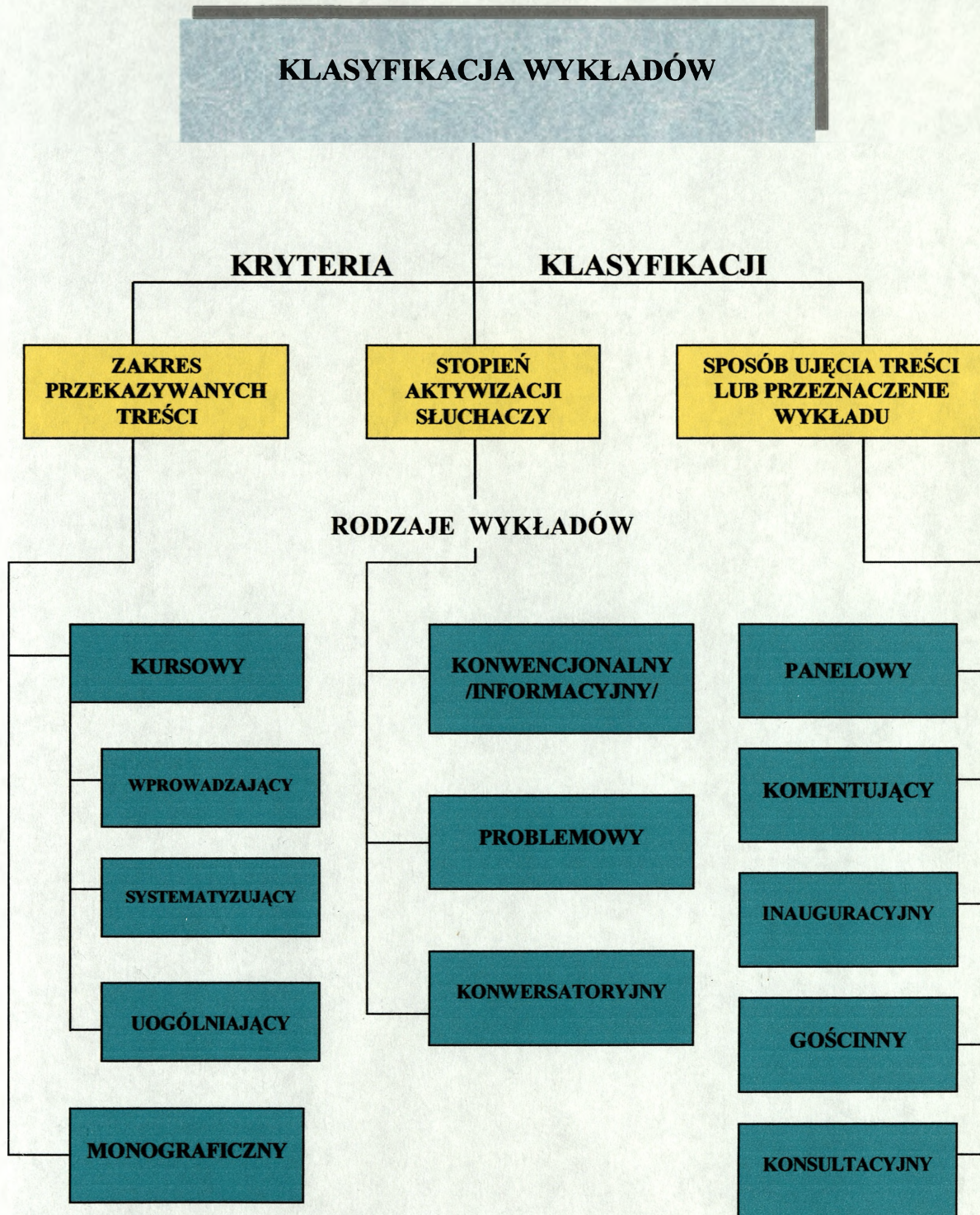
Schemat 5

Schemat 6

Schemat 7

ISTOTA I WŁAŚCIWOŚCI WYKŁADU KURSOWEGO

ISTOTA

- MA CHARAKTER OGÓLNY
- NAUCZYCIEL (DOWÓDCA, WYKŁADOWCA) REFERUJE KOLEJNO ZAGADNIENIA SKŁADAJĄCE SIĘ NA TREŚĆ WYKŁADU
- UCZESTNICY WYKŁADU ZAPOZNAWANI SĄ W SPOSÓB SYSTEMATYCZNY I CAŁOŚCIOWY Z TEMATEM
- SYNTETYCZNE UJĘCIE CZĘŚCI (FRAGMENTU) PROBLEMATYKI DANEJ NAUKI JAKO PRZEDMIOTU NAUCZANIA (KSZTAŁCENIA)
- OGÓLNY PRZEGLĄD WIEDZY WCHODZĄCEJ W ZAKRES DANEGO PRZEDMIOTU

WŁAŚCIWOŚCI POSZCZEGÓLNYCH ODMIAN WYKŁADU KURSOWEGO:

WPROWADZAJĄCY	SYSTEMATYZUJĄCY	UOGÓLNIAJĄCY (SYNTETYZUJĄCY)
<ul style="list-style-type: none"> - CHARAKTERYSTYKA DANEJ DYSCIPLINY NAUKOWEJ JAKO PRZEDMIOTU NAUCZANIA, JEJ MIEJSCA W SYSTEMIE NAUKI WOJENNEJ - OGÓLNY ZARYS PROBLEMATYKI DANEGO PRZEDMIOTU - CHARAKTERYSTYKA STOSOWANYCH W TEJ DZIEDZINIE NAUKOWYCH METOD BADAWCZYCH - KRYTYCZNA ANALIZA LITERATURY PRZEDMIOTU - INFORMACJA O CELACH I TREŚCIACH PROGRAMOWYCH - ZAPOZNANIE Z WYMAGANAMI ORAZ SPOSOBEM ROZLICZENIA SIĘ Z WIEDZY ZDOBYTEJ NA WYKŁADZIE 	<ul style="list-style-type: none"> - PRZEKAZ OKREŚLONEJ PARTII MATERIAŁU W RAMACH PRZEDMIOTU - WYKAZANIE ZWIĄZKÓW I ZALEŻNOŚCI ZACHODZĄCYCH MIĘDZY FAKTAMI I ZJAWISKAMI W RAMACH DANEJ WIEDZY - STRUKTURA WIEDZY - ZASADY I REGULY ORGANIZACJI I REALIZACJI CZEGOŚ (NP. DZIAŁAŃ BOJOWYCH) 	<ul style="list-style-type: none"> - TEORETYCZNE UOGÓLNIENIE CAŁOŚCI PROBLEMATYKI PRZEDMIOTOWEJ - ZWIĄZKI I ZALEŻNOŚCI MIĘDZY WIEDZĄ TEORETYCZNĄ I PRAKTYCZNĄ - PRZEKAZANIE SYNTETYCZNE OKREŚLONEJ PORCJI WIEDZY ORAZ WYARTYKUOWANIE STOSOWNYCH WNIOSKÓW

ISTOTA I WŁAŚCIWOŚCI WYKŁADU MONOGRAFICZNEGO

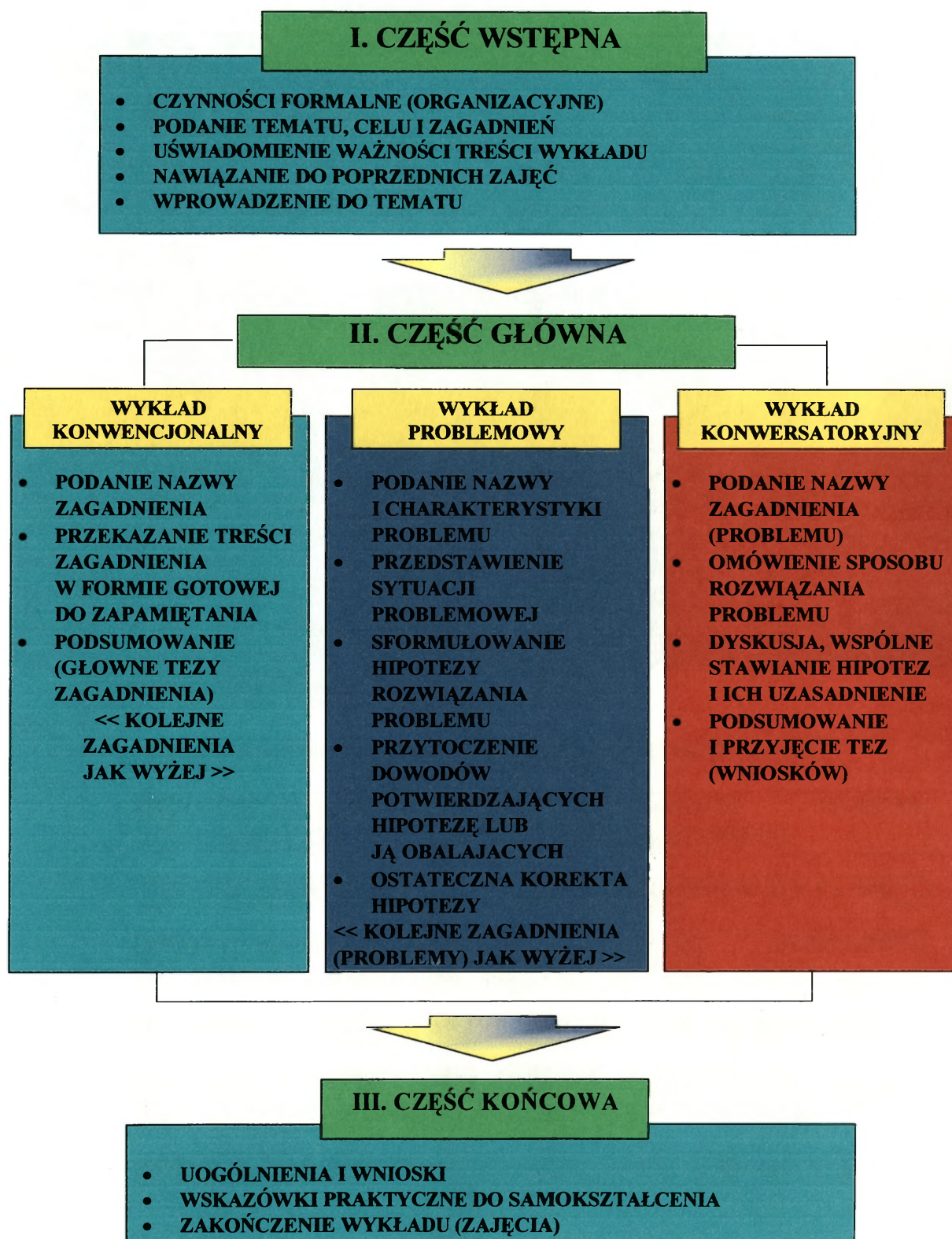
ISTOTA WYKŁADU

Istota wykładu monograficznego polega na szczegółowym przedstawieniu wybranego zagadnienia (problemu) będącego tylko częścią danej dyscypliny wiedzy lub przedmiotu kształcenia w sposób naukowy z jednoczesnym wskazaniem procedur (metod) postępowania badawczego i osiągniętych wyników. K. Żegnałek. Metodyka kształcenia w AON. AON Warszawa 1995, s. 80

WŁAŚCIWOŚCI:

- **STOSOWANY W ODPOWIEDNIO DOBRANYM AUDYTORIUM**
- **PREZENTUJE DORÓBEK (NIEJEDNOKROTNE WIELOLETNICH BADAŃ) INDYWIDUALNY LUB ZESPOŁOWY BADACZA (ZESPOŁU BADAWCZEGO)**
- **SZCZEGÓŁOWO NASWIETLA (CZĘSTO Z RÓŻNYCH PUNKTÓW WIDZENIA) OKREŚLONĄ PROBLEMATYKĘ (ZAGADNIENIE)**
- **WSKAZUJE NA METODY ORAZ PODEJŚCIA BADAWCZE STOSOWANE W TOKU PROCESU BADAŃ NAD DANĄ PROBLEMATYKĄ**
- **DOKŁADNIE PREZENTUJE WYNIKI BADAŃ A TAKŻE OSTATECZNE WNIOSKI (KONKLUZJE).**

STRUKTURA WYKŁADU KONWENCJONALNEGO, PROBLEMOWEGO I KONWERSATORYJNEGO

ISTOTA, WŁAŚCIWOŚCI ORAZ PRZEBIEG WYKŁADU PANELOWEGO

WYKŁAD PANELOWY

ISTOTA PANELU

OKREŚLENIE „PANEL” – (POCH. ANG. – AMER.) OZNACZA GRUPĘ SPECJALISTÓW RÓŻNYCH DZIEDZIN PROWADZĄCYCH DYSKUSJĘ PUBLICZNĄ NA PEWEN OKREŚLONY TEMAT, W CELU PRZEDSTAWIENIA RÓŻNYCH PUNKTÓW WIDZENIA I WZBUDZENIA ZAINTERESOWANIA. Słownik Wyrazów Obcych i Zwrotów Obcojęzycznych. Wiedza powszechna, Warszawa 1979, s. 70

WŁAŚCIWOŚCI

- STANOWI ROZWINIĘCIE I UZASADNIENIE TREŚCI PRZEDSTAWIONYCH W POPRZEDZAJĄCYCH GO WYKŁADACH
- SYSTEMATYZUJE DOTYCHCZASOWĄ WIEDZĘ UCZESTNIKÓW WYKŁADU
- POD KIEROWNICTWEM PROWADZĄCEGO PANEL DYSKUTOWANE SĄ POSZCZEGÓLNE ZAGADNIENIA (PROBLEMY) PRZEZ SPECJALISTÓW (EKSPORTERÓW) Z POSZCZEGÓLNYCH DYSCYPLIN NAUKOWYCH LUB POKREWNYCH DZIEDZIN JEDNEJ DYSCYPLINY
- PODEJMUJE PROBLEMATYKĘ TRUDNĄ, ZAWIERAJĄCĄ ELEMENTY SPRZECZNE, KONTROWERSYJNE MOGĄCE MIEĆ RÓŻNĄ INTERPRETACJĘ (ROZUMIENIE)

MUSI BYĆ BARDZO STARANNIE PRZYGOTOWANY ZARÓWNO PRZEZ GŁÓWNEGO PROWADZĄCEGO JAK I PRZEZ SPECJALISTÓW (EKSPERTÓW) I AUDYTORIUM

PRZEBIEG WYKŁADU PANELOWEGO

WPROWADZENIE DO DYSKUSJI (OKREŚLENIE PROBLEMU)

WYPOWIEDZI EKSPERTÓW (CZŁONKÓW PANELU) O CHARAKTERZE INFORMACYJNO – POSTULATYWNYM

PYTANIA ZADAWANE EKSPERTOM PRZEZ UCZESTNIKÓW PANELU

UZUPEŁNIENIE WYPOWIEDZI PRZEZ EKSPERTÓW W TYM ODPOWIEDZI NA ZADANE PYTANIA

DYSKUSJA Z UDZIAŁEM WSZYSTKICH UCZESTNIKÓW PANELU

OSTATECZNE USTOSUNKOWANIE SIĘ UCZESTNIKÓW PANELU DO WYPOWIEDZI EKSPERTÓW (WYBÓR ROZWIĄZANIA)

PODSUMOWANIE WYKŁADU PRZEZ GŁÓWNEGO PROWADZĄCEGO

ISTOTA I WŁAŚCIWOŚCI WYKŁADU KOMENTUJĄCEGO INAUGURACYJNEGO I KONSULTACYJNEGO

WYKŁAD KOMENTUJĄCY

ISTOTA

ISTOTĄ TEGO WYKŁADU JEST WYJAŚNIENIE, KOMENTARZ TRUDNIEJSZYCH PARTII MATERIAŁU, KTÓRYCH ZROZUMIENIE MOGŁOBY SPRAWIĆ STUDENTOM (OFICEROM) TRUDNOŚCI, A TAKŻE WDROŻENIE DO STUDIOWANIA LITERATURY.

WŁAŚCIWOŚCI:

- JEST STOSOWANY WÓWCZAS GDY ISTNIEJĄ DOBRE OPRACOWANIA (BOGATA LITERATURA TEMATU)
- SKUPIA SIĘ NA WYBRANYCH (WYCINKOWYCH) TREŚCIACH TEMATU
- NIE DAJE OBRAZU CAŁOŚCI PROBLEMATYKI W UJĘCIU SYNTETYCZNYM

WYKŁAD INAUGURACYJNY

ISTOTA

ISTOTĄ TEGO WYKŁADU JEST OGÓLNE PRZEDSTAWIENIE PROBLEMÓW DANEJ DYSCYPLINY WIEDZY (TEMATU) W SPOSÓB PRZYSTĘPNY DLA KAŻDEGO UCZESTNIKA WYKŁADU

WŁAŚCIWOŚCI:

- MA CHARAKTER OKOLICZNOŚCIOWY (ROZPOCZĘCIE ROKU SZKOLENIOWEGO, AKADEMICKIEGO ITP.)
- GŁOSZĄ GO PRZEDSTAWICIELE MON, PROFESOROWIE – PROREKTORZY, DZIEKANI ORAZ WYBITNI PRACOWNICY NAUKOWO – DYDAKTYCZNI
- ZASADNICZE TREŚCI WINNY SIĘ KONCETROWAĆ NA KIERUNKACH ROZWOJU I ZMIAN OKREŚLONYCH DZIEJÓW DZIAŁALNOŚCI DOWÓDZTW (SZTABU) I WOJSK ORAZ WYNIKACH WAŻNIEJSZYCH BADAŃ

WYKŁAD KONSULTACYJNY

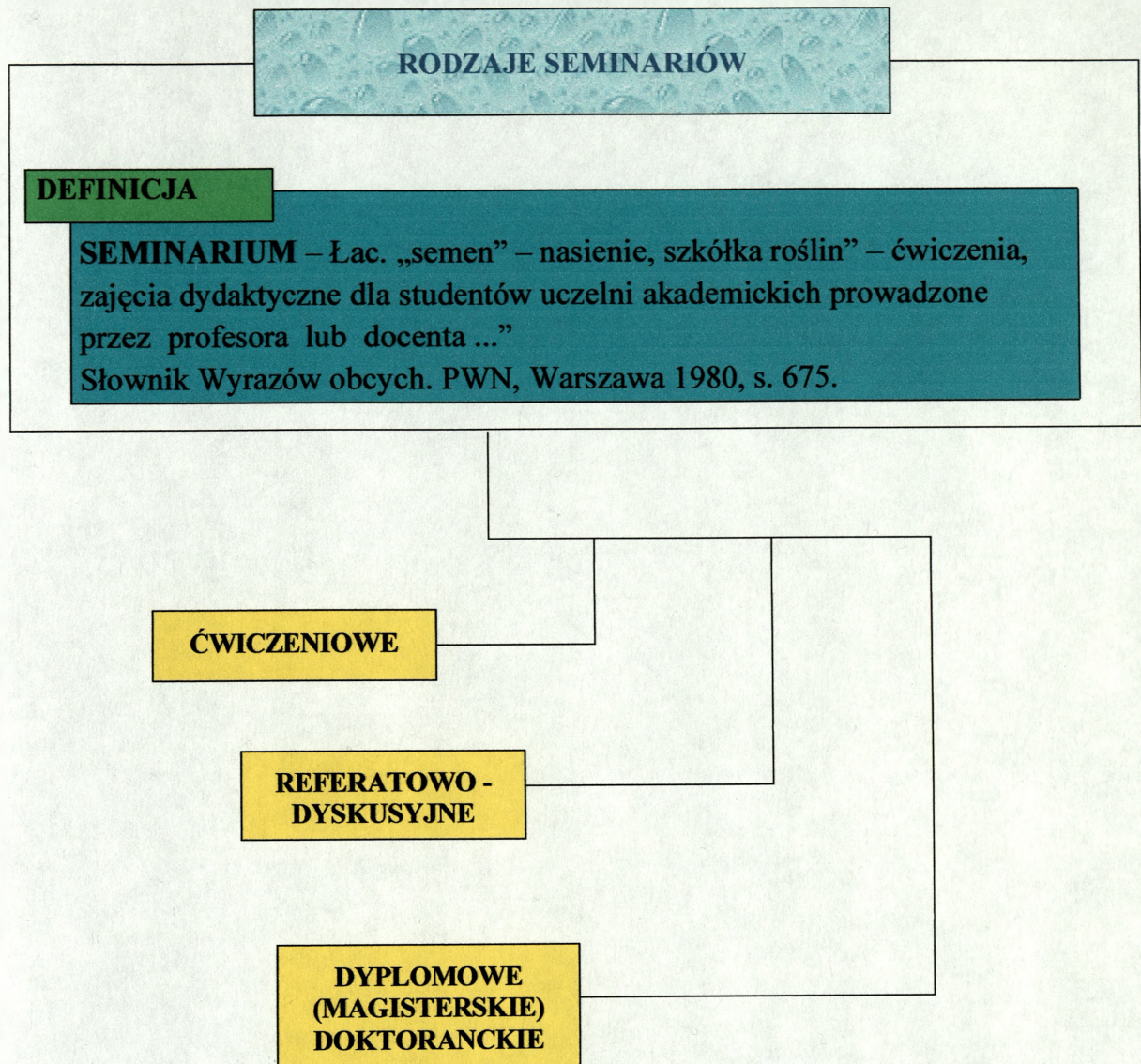
ISTOTA

ISTOTA TEGO WYKŁADU TKWI W TYM, ŻE NIE OBEJMUJE ON CAŁOŚCI PROBLEMATYKI, A JEDYNIĘ KONCETRUJE SIĘ NA ZASADNICZYCH ZAGADNIENIACH (TREŚCIACH) DANEGO PRZEDMIOTU (OBSZARU WIEDZY) NIEZBĘDNYCH DO OSPANOWANIA W PROCESIE KSZTAŁCENIA

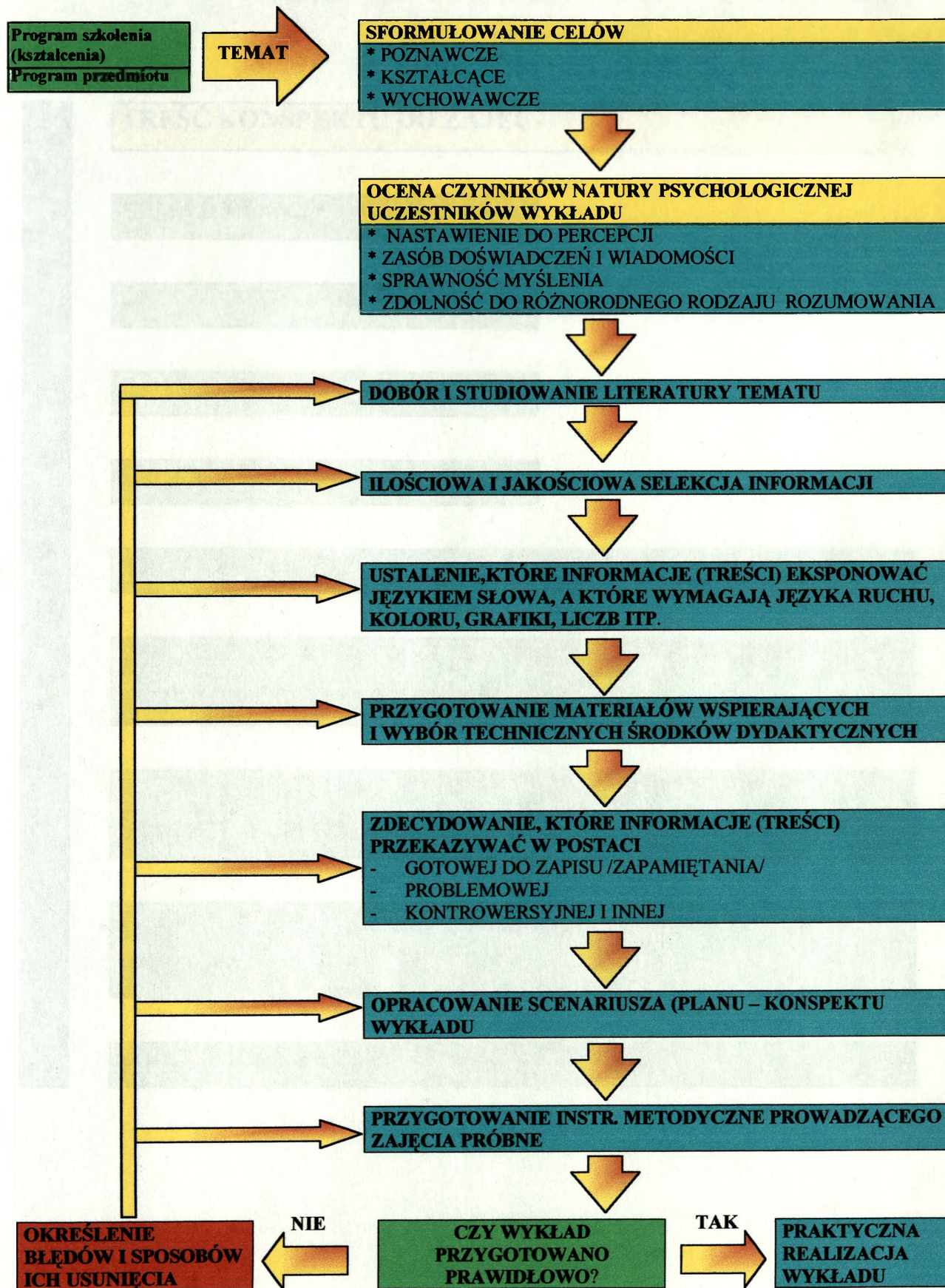
WŁAŚCIWOŚCI:

- STOSOWANY GŁÓWNIĘ NA STUDIACH PODYPLOMOWYCH I KOMERCYJNYCH WYJĄTKOWO NA STUDIACH DZIENNYCH, ZWŁASZCZA PRZED EGZAMINAMI I SPRAWDZIANAMI
- KORZYSTNY W PRZEDSTAWIENIU PROBLEMATYKI TRUDNEJ, RÓŻNYCH POGLĄDÓW
- OMAWIA I WARTOŚCIUJE LITERATURĘ DANEGO TEMATU (PRZEDMIOTU).

Schemat 13

PROCEDURA PRZYGOTOWANIA WYKŁADU

TREŚĆ KONSPEKTU DO ZAJĘĆ

TEMAT ZAJĘCIA (WYKŁADU)

CELE ZAJĘCIA (WYKŁADU)

CZAS ZAJĘCIA (WYKŁADU)

MIEJSCE ZAJĘCIA (WYKŁADU)

KRÓTKI PLAN ZAJĘCIA, ZAGADNIENIA, PROBLEMY

WSKAZÓWKI ORG. – MET (INFORMACJE O WYKORZYSTANIU ŚRODKÓW DYDAKTYCZNYCH)

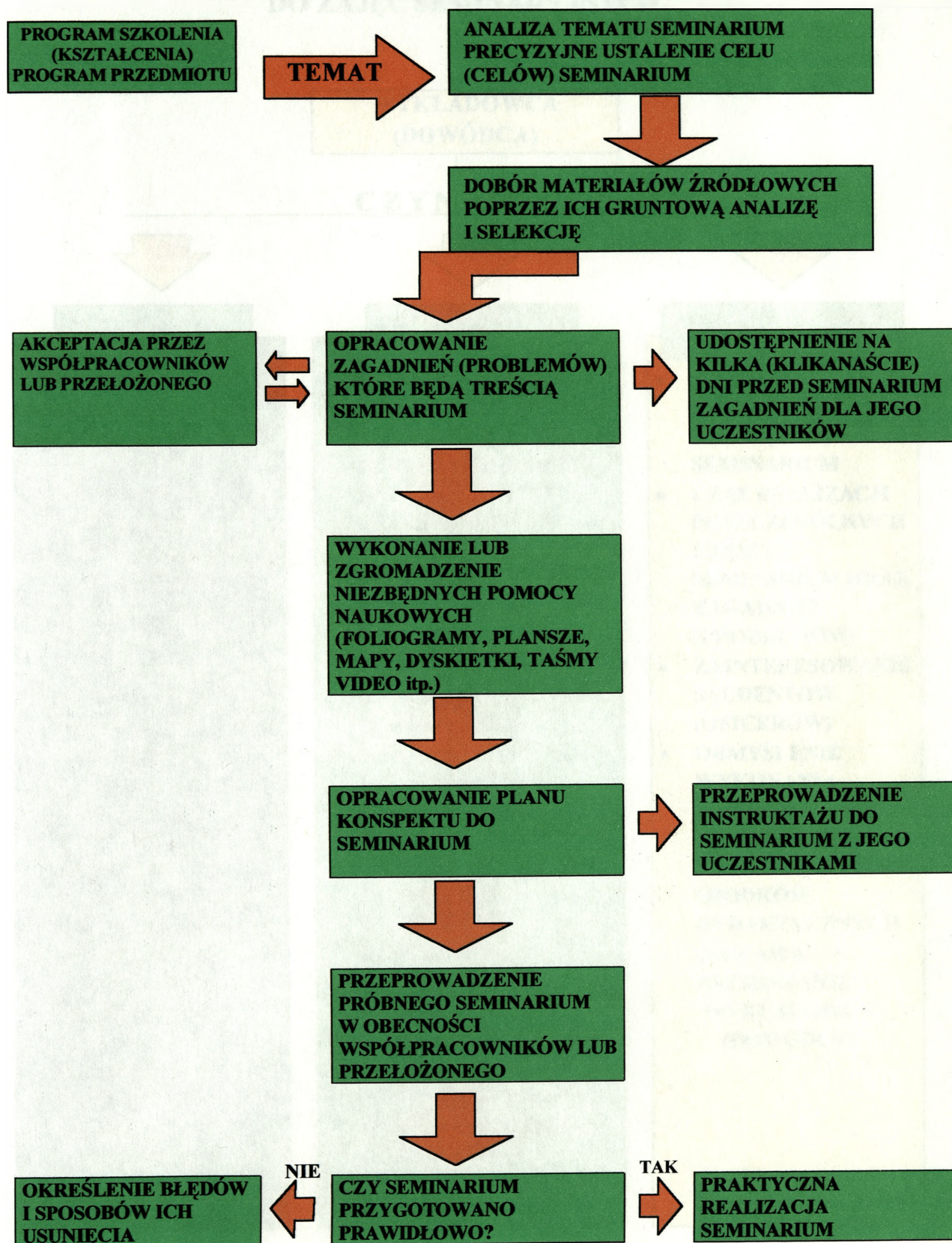
GŁÓWNE TEZY ZAJĘCIA (WYKŁADU) W WĘŻSZYM LUB SZERSZYM UJĘCIU

TEZY PODSUMOWUJĄCE NA ZAKOŃCZENIE ZAJĘCIA WYKŁADU

BIBLIOGRAFIA TEMATU ZAJĘCIA (WYKŁADU)

Schemat 16

PROCEDURA PRZYGOTOWANIA SEMINARIUM

PRZYGOTOWANIE SIĘ WYKŁADOWCY (DOWÓDCY) DO ZAJĘĆ SEMINARYJNYCH

PRZEBIEG SEMINARIUM

I. CZĘŚĆ WSTĘPNA

- CZYNNOŚCI ORGANIZACYJNE
- WPROWADZENIE (ZAGAJENIE)

II. CZĘŚĆ GŁÓWNA

- PODANIE NAZWY ZAGADNIENIA (PROBLEMU)
 - WYSLUCHANIE REFERATU I/LUB KOREFERATU DOTYCZĄCEGO DANEGO ZAGADNIENIA (PROBLEMU) (ŚREDNI CZAS 10 – 15 MINUT)
 - DYSKUSJA NAD ZAGADNIENIEM (PROBLEMEM) (2 – 3 STUDENTÓW (OFICERÓW), ŚREDNI CZAS 3 – 7 MINUT KAŻDY)
 - PODSUMOWANIE DYSKUSJI (WYJAŚNIENIE POJEĆ, DEFINICJI BUDZĄCYCH KONTROWERSJĘ)
- << KOLEJNE ZAGADNIENIA (PROBLEMY) PRZERABIANE SĄ W PODOBNY SPOSÓB >>

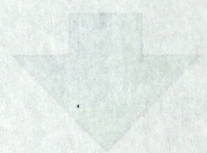
III. CZĘŚĆ KOŃCOWA

- PODSUMOWANIE CAŁOŚCI SEMINARIUM
- ZAKOŃCZENIE SEMINARIUM

PRACOWNIA SEMINARIUM

1. WYKONANIE PRAC

WYKONANIE PRAC W ZAKRESIE PRACOWNIA SEMINARIUM

2. WYKONANIE PRAC

WYKONANIE PRAC W ZAKRESIE PRACOWNIA SEMINARIUM

3. WYKONANIE PRAC

WYKONANIE PRAC W ZAKRESIE PRACOWNIA SEMINARIUM

